

Diputació
Barcelona
xarxa de municipis

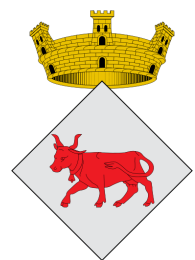
Inventari Patrimoni Cultural de Vacarisses

Memòria tècnica

Redacció
Transversal
Jordi Piñero

Octubre 2010

Ajuntament de Vacarisses

À R E A D E C U L T U R A

Diputació de Barcelona
Ajuntament de Vacarisses

Mapa del patrimoni cultural de Vacarisses

Memòria

Setembre de 2010

ÍNDIX

1. Metodologia	5
Metodologia de treball	5
Criteris generals d'intervenció i selecció d'elements	7
2. Diagnosi	11
Marc geogràfic i medi físic	11
Poblament, estructura econòmica i comunicacions	12
Síntesi històrica	14
Toponímia i escut	33
Estat legal de protecció	34
Equipaments patrimonials existents	36
Valoració general del patrimoni de Vacarisses	37
Anàlisi quantitatiu dels elements inventariats	40
3. Llistat d'elements fitxats i no fitxats	44
4. Bibliografia	51

Encàrrec i realització del treball

El present treball ha estat realitzat a partir de la petició efectuada per l'Ajuntament de Vacarisses a la Diputació de Barcelona. L'ha realitzat l'empresa Produccions Culturals Transversal, S.L. per encàrrec de l'Oficina de Patrimoni Cultural (OPC) de la Diputació de Barcelona. L'autor ha estat Jordi Piñero Subirana, llicenciat en Història i tècnic en patrimoni cultural. El treball s'ha portat a terme entre els mesos de desembre de 2009 i juny de 2010.

Agraïments

Per la realització d'aquest Mapa del Patrimoni Cultural de Vacarisses ha estat fonamental la col·laboració que ens ha proporcionat els diferents departaments de l'Ajuntament. Concretament, Toni Masana (Segon Tinent d'alcalde i regidor de cultura i joventut), Eva Navarro (de Medi Ambient), Amaranta Clares, Pep Junyent i Josep Lluís Murcia (d'Urbanisme) i Begoña Crespo (directora de la Biblioteca). Especialment valuosa ens ha estat la col·laboració de Carles Florenza (Tècnic de participació ciutadana).

Hem de donar les gràcies també a Josep M. Farrés, excursionista, estudiós i bon coneixedor del terme, qui ens ha solventat nombrosos dubtes. Així mateix, també agraïm la col·laboració que ens han proporcionat altres estudiosos de Vacarisses i persones representants de diverses associacions. Entre d'altres: Joan Vila (de l'Associació Museu-Arxiu de Vacarisses), Àngel Hernández (botànic i historiador), Cesc Castellet (de la Colla Gegantera), Mn. Sebastià Codina (rector de la parròquia de Vacarisses), Jaume Morera (del Centre Muntanyenc i de Recerques Olesà), Oriol Achón (del Col·lectiu Esparreguerí de Recerques), Pere Boix (col·laborador de la revista Balcó de Montserrat), Joan Vallès (de l'Associació Amics de la Natura), Joan Jornet (del Centre Excursionista de Vacarisses).

També agraïm la col·laboració de particulars que ens han facilitat l'accés als seus immobles o col·leccions particulars i que ens han proporcionat informació valuosa: Ignasi Gibert (propietari de la masia de les Comelles), Guillermo Pérez (masover de Sanana), Mercè Figueras (propietària de les Vendranes), Ramon Queralt (masover de la masia de Torrella), M. Rosa Trullàs (propietària de can Còdol), Jordi Sagarra (propietari del Palà) i Jordi Masó (del Bovet).

Finalment, agraïm la col·laboració que ens han proporcionat els representants de diversos organismes o institucions: Daniel Pérez (del

Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac), Xavier Aparicio (del Patronat de la Muntanya de Montserrat), Jordi Parpal (de la Direcció General de Medi Ambient de la Generalitat), el director de la Residència per a la gent gran del Ventaiol i el Museu de Terrassa.

1. Metodologia

METODOLOGIA DE TREBALL

Seguint les directrius de l'Oficina de Patrimoni Cultural, el treball s'ha portat a terme en tres fases:

- a) **Buidatge de fons bibliogràfics:** ha consistit en un repàs exhaustiu al major nombre de publicacions que tenen relació amb la història i el patrimoni de Vacarisses, de cara a elaborar un primer llistat d'elements. En aquesta fase s'ha consultat la Biblioteca municipal de Vacarisses, la Biblioteca Central de Terrassa i l'Arxiu Comarcal del Bages. També s'ha consultat el Centre de Documentació del Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac, a Terrassa, la Base de Dades sobre història local coordinada per la Diputació de Barcelona. Així mateix, l'Ajuntament ens ha proporcionat diversos llibres i publicacions sobre el municipi. Per una informació més detallada de les obres consultades, vegeu l'apartat de Bibliografia de la present memòria. Pel que fa a la planimetria, s'ha emprat bàsicament el mapa 1:25.000 de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, que abasta bona part del terme de Vacarisses però no tota. Per la part restant (el sector sud del terme) s'ha utilitzat una mapa a escala 1:50.000. També s'han utilitzat els ortofotomapes del programa Google Earth per elaborar els mapes de situació dels elements més amplis (com ara zones d'interès), i s'ha consultat la web de l'Institut Cartogràfic de Catalunya per precisar les coordenades en UTM de determinats elements.
- b) **Treball de camp i recollida de dades:** El buidatge dels fons bibliogràfics ha permès elaborar un primer llistat provisional d'elements, el qual ha estat contrastat amb els responsables del seguiment per part de l'Ajuntament i l'OPC, així com amb alguns dels informants que ens han ajudat en el transcurs del present treball. El següent pas ha estat la realització del treball de camp, que ha consistit en la visita a cadascun dels elements, per tal de recollir dades, efectuar fotografies i mesures de les coordenades i parlar, quan s'ha escaigut, amb les persones vinculades a cada element que ens poguessin proporcionar informació útil.

- c) **Treball de gabinet, elaboració de fitxes i informe:** Paral·lelament amb les sortides del treball de camp, s'han anat introduint les dades obtingudes a la base de dades facilitada per la OPC. Posteriorment, s'han seleccionat les fotografies i s'han elaborat mapes de situació, quan ha calgut. Un cop completades les fitxes de la base de dades, aquestes s'han transmès als responsables de l'OPC per tal de fer-ne una primera avaluació i introduir-hi possibles correccions. Finalment, s'ha portat a terme la redacció de la memòria del treball.

Base de dades i fitxa utilitzada

El model de fitxa ha estat facilitat per l'OPC en una versió de MS ACCES. La fitxa inclou els següents camps:

- Número de fitxa
- Codi (segons la classificació adoptada per l'OPC)
- Àmbit: (segons la tipologia adoptada per l'OPC)
- Denominació de l'element
- Lloc/adreça
- Titularitat: pública o privada
- Propietari: nom i dades del propietari o bé referència cadastral
- Tipologia (subàmbit segons la tipologia adoptada per l'OPC)
- Ús actual
- Descripció: informació bàsica de l'element en qüestió
- Observacions: altra tipus d'informació que es considera d'interès
- Estat de conservació
- Notes a l'estat de conservació: sobre intervencions de rehabilitació, etc.
- Autor (si és conegut)
- Any de realització de l'element
- Estil / època: indistintament períodes o períodes als quals s'adscriu l'element i/o estil artístic
- Segle
- Emplaçament: breu descripció de com arribar-hi
- UTM: Situació geogràfica en coordenades UTM
- Altitud

- Accés: grau de dificultat i tipus d'accés
- Núm. de negatiu: en cas que hi hagi negatius de fotografies
- Fitxes associades: fitxes que tenen relació amb l'element en qüestió
- Història: Informació sobre les dades històriques més rellevants de l'element en qüestió
- Bibliografia
- Núm. inventari Generalitat: Referència als inventaris d'elements patrimonials de la Generalitat
- Protecció: Protecció (legal o física) existent sobre l'element
- Vincle
- Autor fitxa
- Data de registre i data de modificació

CRITERIS GENERALS D'INTERVENCIÓ I SELECCIÓ D'ELEMENTS

D'acord amb el programa de Mapes del Patrimoni Cultural de la Diputació, considerem el patrimoni en un sentit ampli, incloent el patrimoni natural i el patrimoni immaterial, com ara les tradicions i les manifestacions festives. La classificació tipològica que hem utilitzat, seguint els criteris de l'OPC, és la següent:

1. Patrimoni immoble
  - 1.1 Edificis
  - 1.2 Conjunts arquitectònics
  - 1.3 Elements arquitectònics
  - 1.4 Jaciments arqueològics
  - 1.5 Obra civil
2. Patrimoni moble
  - 2.1 Elements urbans

2.2 Objectes

2.3 Col·leccions

3. Patrimoni documental

3.1 Fons d'imatges

3.2 Fons documentals

3.3 Fons bibliogràfics

4. Patrimoni immaterial

4.1 Manifestacions festives

4.2 Tècniques artesanals

4.3 Tradició oral

4.4 Música i dansa

4.5 Costumari

5. Patrimoni natural

5.1 Zones d'interès natural

5.2 Espècimens botànics singulars

Factors a l'hora seleccionar els element inventariats

Destaquem les següents particularitats que, en el cas de Vacarisses, que compta amb un terme municipal de tamany mitjà-gran, ens han influït a l'hora de fer la selecció d'elements:

- Un **territori rural força ampli** i en un estat de conservació desigual, situat bàsicament a la perifèria del terme.
- Una **gran implantació d'urbanitzacions**, les quals ocupen una part substancial del nucli central del terme. Òbviament, aquestes urbanitzacions han desdibuixat el paisatge i les característiques tradicionals del territori i del patrimoni.
- Una part no menys important, situada al sector nord del terme, que està inclosa dins el **Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i Serra de l'Obac**. Per contrast, en aquesta part es conserven molt bé les peculiaritats naturals i patrimonials del territori. Tot i que a la zona de l'Obac, especialment, es tracta d'un territori esquerp, força inaccessible i actualment molt deshabitat.
- Un **nucli urbà** (el poble tradicional) relativament gran però que amb el creixement de les darreres dècades ha perdut de manera considerable la fesomia tradicional i molts dels elements del

patrimoni. D'una manera especial, les reformes practicades a moltes de les cases del poble han alterat profundament l'estructura dels habitatges i també la seva imatge exterior.

Considerant aquests factors, els criteris de selecció que hem seguit són:

- Intentar aconseguir **el màxim d'exhaustivitat** pel que fa a la incorporació d'**edificis rurals**. No només les grans masies (de les quals n'hi ha un nombre important) sinó també cases de pagès menors, i fins i tot en estat de ruïna. Considerem que aquests edificis són en certa manera fites, elements importants per a la preservació de la memòria històrica associada a un territori que ha perdut bona part dels seus signes d'identitat.
- Pel que fa als **edificis de l'àmbit urbà** hem hagut de ser, per força, més restrictius. En primer lloc perquè els edificis pròpiament rellevants que s'han conservat són molt pocs. En segon perquè la gran majoria dels edificis antics poden tenir un cert interès, com a testimonis de l'origen del poble i l'evolució urbana, però molt limitat. Per això hem optat per realitzar algunes fitxes conjuntes de barris o carrers, els quals, a més, reflecteixen la singular evolució de Vacarisses a partir de diferents nuclis propers. En aquestes fitxes de conjunts arquitectònics hi hem especificat els edificis o elements singulars d'especial interès.
- En els pocs casos d'**edificis urbans** que hem considerat que mereixien una fitxa individual els criteris han estat la conservació de la tipologia antiga (p. ex. cal Ferrer Vell), l'interès arquitectònic (p. ex. la Rectoria Vella) o el fet de ser edificis representatius (p. ex. Ajuntament). També hem inclòs els xalets del Bassumba, com a exemple significatiu de les primeres torres, construïdes la dècada de 1940, en l'estil noucentista de postguerra aleshores imperant. Més tard es van construir molts altres xalets, alguns de característiques similars i altres d'estils molt diversos, en les urbanitzacions que s'anaven estenent pel terme. Però considerem que aquest tipus d'edificacions queden fora de l'abast del present treball.
- Hem esmerçat una dedicació especial al tema dels **camins antics**: d'una banda el camí romeu que anava a Montserrat, el qual va tenir una gran rellevància històrica. D'altra banda, el camí ral de Manresa a Barcelona, que transcorre per la zona de l'Obac. Finalment, el camí vell d'Olesa.

- També hem incorporat a l'inventari un conjunt exhaustiu dels elements relacionats amb el pas de **la línia de ferrocarril** de Barcelona a Saragossa, que va tenir una gran importància per a Vacarisses d'ençà de la seva construcció a mitjan segle XIX: tots els túnels, viaductes, estacions o baixadors i les anomenades "casilles" en les quals vivien les famílies dels ferroviaris.
- Pel que fa al **patrimoni immaterial**, hem recollit les festes més significatives que encara es celebren i també algunes que van tenir una gran rellevància i singularitat tot i que ja no es facin o es trobin en declivi: festes del Mussol de Torreblanca, romeria a Sant Salvador de les Espases, Festa Major de la Barceloneta...
- En relació al **patrimoni natural**, a més dels espais protegits hem incorporat també alguns elements emblemàtics de l'orografia de Vacarisses: els cingles, la Roca Salvatge o el Paller de Tot l'Any.
- Finalment, pel que fa a **fonts o arbres monumentals** a la força hem hagut de fer una selecció procurant recollir els elements més representatius i més interessants. Cal dir que l'inventari exhaustiu de les fonts de Vacarisses es pot trobar al llibre de J. M. FARRÉS (1996).

2. Diagnosi

MARC GEOGRÀFIC I MEDI FÍSIC

El terme de Vacarisses, de 40,54 km², és predominantment un terreny muntanyós, situat en el context de la serralada prelitoral catalana, que en aquesta part central separa les planes del Vallès occidental amb el pla de Bages. És com una gran vall que davalla des dels contraforts occidentals del massís de Sant Llorenç del Munt i la Serra de l'Obac cap al llit del riu Llobregat, amb la presència sempre destacada de la muntanya de Montserrat, a l'altra banda del riu. Gairebé tot el terme, amb l'excepció relativa de la part central, on hi ha situat el nucli urbà, és ocupat per serralades i valls, que recullen les aigües de les principals rieres: la de Rellinars, la de can Còdol i la del Palà vers el nord. El torrent del Llor i la riera de Sant Jaume vers el sud.

Els punts més elevats de les carenes que conformen el terme són, al nord, el turó de Castellsapera (940 m), el turó de la Carlina (933 m). I, al sud, el turó de Can Ros (628 m).

El relleu té unes característiques orogràfiques i geològiques que formen part de la mateixa entitat que el de Sant Llorenç i la serra de l'Obac, molt similar també al relleu montserratí. Destaca per la presència de turons i cingles escarpats de relleu molt peculiar: a la zona de l'Obac, l'esmentat Castellsapera, la Roca Salvatge, el Paller de Tot l'Any o el Turó Roig. Situats a la part central, a l'esquena del poble, els cingles de Vacarisses i, al sud del terme, el Cul de la Portadora o Sant Salvador de les Espases.

La important massa boscosa, especialment a la zona sud i est del terme, ha estat afectada pels diversos incendis que s'han esdevingut en els darrers anys, com el que es va originar el 1986 a la zona de Montserrat. En algun cas el foc va arribar molt a prop del mateix poble i de les urbanitzacions.

Pel que fa als límits del municipi, cal dir que actualment s'està treballant en un projecte de regularització dels termes de Terrassa i Vacarisses. Tot i que encara no està aprovat definitivament, es preveu una lleugera variació del termenal a la zona de l'Obac, cosa que afecta alguns dels elements inclosos en aquest inventari. Concretament, els dos

pous de glaç es mantenen en terme de Vacarisses, la Casa Nova de l'Obac queda la meitat en terme de Terrassa i la meitat en terme de Vacarisses, mentre que la casa de la Pastora, actualment en terme de Vacarisses, passaria a terme de Terrassa.

POBLAMENT, ESTRUCTURA ECONÒMICA I COMUNICACIONS

Vacarisses es troba situat a cavall entre el Bages i el Vallès. Actualment el municipi forma part de la comarca del Vallès occidental, però antigament pertanyia a la Vegueria de Manresa. D'altra banda, el terme del castell de Vacarisses va ser unit el 1404 als de Rellinars i Castellbell, formant una sola baronia que va estar en mans de la família Desfar, més tard anomenada Amat i finalment distingida amb el títol de marquesos de Castellbell.

Els municipis limítrofes són Castellbell i el Vilar, i Rellinars (al nord), Mura i Terrassa (a l'est), Viladecavalls i Olesa de Montserrat (al sud) i Esparreguera i Monistrol de Montserrat (a l'oest).

La parròquia de Vacarisses inclou tot el municipi, i forma part del bisbat de Vic. Antigament, Rellinars i Vacarisses formaven una mateixa parròquia. El municipi no consta de pedanies ni d'altres demarcacions territorials, tot i que cal dir que la zona de l'Obac, dominada per la masia del mateix nom i pròxima als contraforts de la serra de l'Obac, a l'extrem nord-oriental del terme, ha tingut tradicionalment una identitat molt marcada.

El nucli urbà de Vacarisses té una distribució peculiar, condicionada per l'orografia poc plana, i compta amb diferents barris, els quals s'han desenvolupat d'una manera més o menys independent, tot i que són propers entre si. Alguns tenen una personalitat històricament diferenciada, com ara el barri de la Barceloneta. Els altres, més vinculats al nucli principal originat a partir de la Sagrera, són el Barri de Baix o de la Font de Gordi, el barri del carrer Montserrat i el carrer Sant Josep. Cal dir, però, que el creixement urbanístic recent ha tendit a relligar en una sola trama urbana aquests nuclis d'origen dispers.

Pel que fa a la resta del territori, el factor més determinant en l'actualitat és l'existència de múltiples urbanitzacions, les quals ocupen una extensa àrea a la part central del terme. La més grans i més antigues

són les de Torreblanca (subdividida en Torreblanca i Torreblanca II / Carena Llarga) i la de can Serra. Després hi ha les del Ventaiol, la Creu Palà i els Caus. Ja de menor entitat, hi ha les urbanitzacions de la Coma, la colònia Gall, el Fresno, cal Pau Gran i ca l'Oliva, així com d'altres que es troben integrades en el mateix nucli urbà o que en són apèndixs, com Bonavista i l'Eixample.

Pel que fa a les comunicacions, antigament el terme era travessat per diversos camins importants (entre d'altres el camí romeu), als quals ens referirem extensament en l'apartat d'història. A mitjan segle XIX es construí la línia fèrria de Barcelona a Saragossa, que discorre plenament pel terme de Vacarisses i ha esdevingut una important instrument de comunicació, especialment amb Terrassa i Sabadell; però també amb Barcelona i Manresa. La línia del ferrocarril té actualment dos baixadors al terme: el de Vacarisses i el de Torreblanca. La primera carretera que es va construir comunicava, i encara comunica, Vacarisses amb Castellbell i Manresa per la Bauma (és la BV-1212) i, de l'altra banda, amb Olesa (B-121). Més endavant, es construí la carretera de Terrassa a Manresa (C-58) i finalment l'autopista Terrassa-Manresa (E-9 C-16). Totes aquestes vies de comunicació, inclosa la via fèrria, travessen el terme de Vacarisses diagonalment per la part central, aprofitant la zona més plana entre les muntanyes. També és aquesta zona central la que està ocupada bàsicament per les urbanitzacions. Una altra carretera, més secundària, és la Rellinars (B-122) que discorre per la zona de l'Obac.

La xarxa de camins locals es troba força alterada per les urbanitzacions i vies de comunicació modernes. En alguns sectors els camins estan tallats a l'accés públic mitjançant cadenes. En d'altres, especialment al Parc de Sant Llorenç del Munt i Serra de l'Obac, no és permesa la circulació als vehicles motoritzats. Dins el terme de Vacarisses hi transcorre el GR 96 (que es correspon amb el camí romeu) i el GR 5, que coincideix parcialment amb el camí ral de Manresa a Barcelona. També hi ha diversos senders locals senyalitzats per l'Ajuntament. Així mateix, membres de centres excursionistes han senyalitzat també el camí vell d'Olesa a Vacarisses i hi han col·locat diverses fites de ciment.

A Vacarisses existeix un polígon industrial de dimensions considerables (can Torrella) de recent creació, en el qual s'hi han instal·lat empreses importants, com ara la japonesa Hitachi. Això no obstant, una gran part de la població més recent, que procedeix de Terrassa o Sabadell, desenvolupa la seva activitat laboral fora del municipi. Actualment el pes del sector agrícola és escàs, entre d'altres

motius a causa del relleu, que dificulta la mecanització, de manera que el bosc ocupa un 70 % del terme. Moltes de les antigues zones conreades avui són ocupades per les urbanitzacions. Cal esmentar també l'existència d'una zona, força extensa, on s'hi practica l'extracció d'àrids (la pedrera del Mimó). Aquesta pedrera es troba situada precisament a l'espai natural protegit de Collcardús. Així mateix, a l'extrem sud-est del terme, molt a la vora de la masia de Collcardús, hi ha emplaçat el Dipòsit Controlat de Vacarisses. Aquest abocador, que va entrar en funcionament a mitjan anys vuitanta, rep la gran majoria dels residus municipals generats a la comarca del Vallès Occidental. L'abocador ocupa també una àrea molt extensa i es troba emplaçat entre l'Espai d'Interès Natural de Collcardús i el Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i Serra de l'Obac.

Un altre sector econòmic important ha estat la construcció d'habitatges d'estiueig i segones residències. Així, la població de Vacarisses ha augmentat sensiblement en els darrers anys, i ha passat dels 863 habitants enregistrats el 1991 als 4.492 del 2005. El municipi té actualment (en data de 2010) 6.337 habitants empadronats.

SÍNTESI HISTÒRICA

Abans d'iniciar aquesta síntesi històrica cal dir que en aquests moments no existeix un treball global de la història de Vacarisses. El que hi ha, en canvi, són treballs i publicacions que aborden temàtiques parcials i sense un enfocament sistemàtic. Per exemple els llibres de l'historiador local Antoni Flotats, i més recentment d'Àngel Hernández i de Josep M. Farrés, o els articles escrits per Joan Valls i Pueyo sobre els masos del terme. Probablement per això, aquest apartat és una mica més complet del que seria estrictament necessari, ja que intentem aportar una visió més o menys global, amb alguns elements nous en aquells temes més desconeguts i, en canvi, amb un format més sintètic en aspectes ja més estudiats, com ara l'evolució del castell i senyors del terme, o l'església parroquial.

Neolític i edat del bronze

Prop de la masia del Mimó, en la part alta de la carena de Torrella, un massís rocós força espectacular i inaccessible, hi ha la cova dels Lladres:

una balma sepulcral del període Neolític Antic i Postcardial (4000 – 3500 a.C.). Aquesta cova, que contenia diversos enterraments amb els seus aixovars, ha proporcionat alguns materials molt interessants: peces de collaret amb petxina i variscita, així com dues gerres amb decoració epicardial, amb incisions formant dibuixos geomètrics diversos. Però un dels aspectes més interessants és la morfologia de la mateixa cova, que fa que es pugui considerar un exemple molt clar per entendre les creences sobre la mort que tenien els homes d'aquest període. L'entrada és una esquadra molt estreta amb una forma clarament vulvar, que dona pas, mitjançant un conducte rodó i també molt estret, a una cambra més àmplia, que simbolitza l'úter matern. Així, els morts tornen a les entranyes de la terra mare, d'on provenen. D'una altra banda, la orientació meridiana de la cova ha fet que algun investigador relacionés les incisions de les gerres amb coneixements astronòmics.

Aquest jaciment s'ha de posar en relació amb els que es troben a l'àrea de Montserrat, com les coves de Collbató, on han aparegut les troballes més conegudes de ceràmica cardial i epicardial, també dita montserratina.

El següent testimoni arqueològic conegut correspon ja a l'edat del bronze final. Es tracta d'unes troballes superficials i poc conegudes a la vora de la masia de Torrella. Allí, membres del Centre Muntanyenc i de Recerques Olesà hi van identificar en diversos sectors d'una zona força àmplia afloraments de ceràmiques superficials fetes a mà i una destraleta de basalt negre.

Època ibèrica i romana

En època romana, i probablement també ja en època ibèrica, al terme de Vacarisses hi passaven dos camins que formaven una cruïlla a la zona del Palà. Un era el que posteriorment es coneixerà com el camí romeu, que venia de la zona de Terrassa cap a Montserrat. En terme de Viladecavalls, a la zona del Molinot, s'hi han trobat restes d'una vil·la romana molt a prop del camí (del CAMPO: 1994). I ja a Vacarisses, prop de l'hostal de can Torrella, també ben al costat de l'itinerari, s'hi ha identificat un jaciment d'època ibèrica i d'època romana del període republicà. Consisteix en unes simples troballes superficials de ceràmiques en un indret on avui hi ha unes naus industrials al polígon de can Torrella. Aquests fets semblen suggerir que el camí romeu és un itinerari ja d'origen antic, que comunicaria la ciutat romana d'Ègara amb la zona de Montserrat.

L'altre camí comunicava Manresa i la zona del pla de Bages amb el pont del Diable, a Martorell, on el camí enllaçava amb la via augusta. Aquest camí seguia el seu itinerari més o menys per la vall del Llobregat, venint de Sant Vicenç de Castellet i Castellbell fins a la zona del Palà (on posteriorment s'hi establirà l'Hostal del Palà). Aquest és un punt estratègic perquè hi ha un gual que permet travessar la riera que porta aquest mateix nom. No sabem del cert si aquest camí continuava pel coll de les Bruixes cap a Can Tobella (ja en terme d'Esparreguera), on travessaria el Llobregat pel pont del Cairat i seguiria per la riba dreta del riu fins al Pont del Diable, o bé continuava per la serra de l'Hospici, el coll de Bram, el pla del Fideuer i, ja en terme d'Olesa, cap a la masia de Puigventós en direcció sud; és a dir, l'itinerari que en èpoques posteriors serà conegut com el camí vell d'Olesa (PIÑERO/SERRA: 2008), (VIVES: 2008).

Un fet que avalaria l'itinerari pel coll de les Bruixes és l'existència d'un jaciment d'època ibèrica situat al cim del Cul de la Portadora, en una posició altament estratègica que permet controlar el pas del camí. Aquest turó, que actualment fa de partió entre els termes municipals de Vacarisses, Monistrol de Montserrat i Esparreguera, gaudeix també d'una magnífica posició frontal davant del massís de Montserrat que domina perfectament tota la vall del riu, que en aquest punt s'endinsa cap a l'estret congost del Cairat, i ofereix una vista panoràmica arribant fins el pla de Bages. Al cim del turó s'hi han recollit materials ceràmics força abundants (fragments d'àmfora, kàlats, etc) que se situen cronològicament a l'entorn dels segles III-II a.C. Tanmateix, l'estat d'erosió del jaciment sembla força elevat i no s'hi observen restes estructurals. Amb tot, sembla probable l'existència de sitges i també de traces (actualment no visibles) d'un petit punt de guaita i control del territori.

Prop de la masia de les Comelles s'hi ha localitzat un altre jaciment d'època ibèrica en el qual s'hi han recollit materials bàsicament dels segles II i I a.C.: ceràmica ibèrica, campaniana i un fragment d'skyphos àtic datat al segle IV a.C., així com un molí barquiforme.

En resum, podem dir que els pocs jaciments d'època ibèrica i romana que s'han localitzat són d'escassa entitat i mal coneguts. Les troballes arqueològiques que hem exposat semblarien indicar que a l'antiguitat Vacarisses era un lloc de pas, sense nuclis especialment destacats.

Segles IX i X: zona de frontera amb els sarraïns

Durant en període de l'ocupació sarraïna sembla que la serra de l'Obac, una zona muntanyosa i de difícil accés, va esdevenir un lloc de refugi per a la població autòctona. Molts habitants de Terrassa s'hi refugiaren i construïren nuclis de població dispersa sota la protecció del monestir de Santa Cecília de Montserrat.

L'existència d'una construcció amb “opus spicatum” situada a la Casa vella de l'Obac, però anterior al mas, s'interpreta com una torre de guaita construïda al segle IX pel castlà de Terrassa, i formava part d'una xarxa de torres i castells que defensava la frontera amb els sarraïns. En efecte, als segles IX i X la frontera estava situada al Llobregat i comptava amb un seguit de castells altament estratègics situats molt a la vora del riu: el castell Marro (prop de Santa Cecília de Montserrat, sota l'espadat de Sant Jeroni), el castell de les Espases (actualment Sant Salvador de les Espases), el castell de Sacama (actualment Sant Pere Sacama, a Olesa), el castell d'Esparreguera i el castell de Volterra, a Abrera).

Aquesta proximitat amb la frontera sarraïna ha donat peu a alguna llegenda, com la que explica la fundació de l'ermita de Sant Salvador de les Espases i el seu nom, que es deuria a un miracle esdevingut amb motiu d'una batalla entre el comte de Barcelona Ramon Borrell i els sarraïns. El comte hauria rebut l'ajuda del Salvador en forma d'una abundant pluja d'espases de foc que atacaven els enemics en totes direccions (SOLÀ 1929: 22-23). També es diu que els vacarissencs van participar en aquella batalla. Atraparen un escamot de moros al collet de Sant Salvador, els acorralaren i els mataren sota el coll de Bram, que prengué aquest nom dels brams i gemecs que llançaven els sarraïns (FLOTATS 1979: 142-143).

La construcció del castell de Vacarisses (documentat per primera vegada l'any 1001) cal situar-la en el marc d'aquesta fortificació de la marca del Llobregat endegada per Guifré el Pelós i els seus fills a partir de finals del segle IX, un cop consolidat el domini sobre les terres d'Osona i el Bages. Es tractaria, per tant, d'una fundació comtal, com tantes d'altres de la zona, que van servir per organitzar la repoblació dels nous territoris.

Cal dir que és molt probable que el primer castell de Vacarisses estigués situat a la Torrota. Fins fa poc encara no se'n tenia la certesa, tot i que alguns autors ja s'havien decantat per aquesta idea. D'altres autors, en canvi, com ara Antoni FLOTATS (1979:19), seguint a Pladevall,

opinaven que el castell primitiu ja tenia el mateix emplaçament que l'actual. L'excavació realitzada fa uns anys al castell no va proporcionar una solució concloent sobre aquesta qüestió. Tanmateix, arran d'un article recent en el qual Joan Valls i Pueyo analitza la documentació de l'acte de possessió del castell de Vacarisses per part de Joan Desfar l'any 1362 (VALLS i PUEYO: 2004) sembla del tot probable que la Torrota fos el primitiu castell. Segons aquest document, els presents es van desplaçar a la torre: "ad quandam turrim seu fortitudinem que est in termino dicti castris de Vaccariçes que turris vulgariter nominatur castrum vetus". El document diu que calia pujar per una escala per accedir fins al portal de la torre, on Joan Desfar va prendre'n possessió. Així doncs, s'anomenava "castell vell" per contraposició al nou: una casa o "hospicium" que estava situada al puig al costat de la sagrera. Aquest primitiu castell, doncs, era més proper a la frontera amb el Llobregat i tenia una posició més estratègica.

Els primers masos i la influència del monestir de Santa Cecília

La primera menció que parla de Vacarisses és de l'any 937. Es tracta d'una donació feta al monestir de Santa Cecília de Montserrat d'una vinya situada al lloc de Viladoms, dins el terme de Vacarisses. Diversos documents del final del segle X i principis de l'XI ens fan veure que Vacarisses era un territori ben poblat i àmpliament conreat, amb predomini de la vinya. Els documents parlen de cases i corts, la qual cosa assenyala també un cert desenvolupament de la ramaderia, i també s'esmenten horts. Tal vegada aquestes corts es poden vincular amb l'etimologia del topònim "vaquerisses" que abans comentàvem.

Pel que sembla, ja en aquesta primera època bona part dels masos van passar al domini del monestir veí de Santa Cecília, erigit vers el 945 a la carena llevantina de la muntanya de Montserrat (en terme de Marganell). Malauradament, el coneixement que se'n té és incomplet, a causa de la pèrdua de part d'un capbreu d'aquest monestir precisament en l'apartat que fa referència a Vacarisses. Però el cas ben conegut del mas Riera (actualment anomenat Palà) pot servir d'exemple. L'any 945 (o 947) una tal Placídia, amb el consentiment del comte Borrell de Barcelona, dóna al monestir l'alou del mas Riera, que posseeix en el terme de Vacarisses. El 990 es té notícia de la donació per part del comte Borrell d'un altre alou al monestir, el qual sembla situar-se al "lloc dit Riera". Aquesta possessió va ser objecte d'una disputa, ja que un tal Unifred Garsen i la seva família tenien usurpat l'alou, i una sentència de l'any 1051 restitueix la possessió al monestir.

Altres masos dels quals, almenys al segle XVI, es té constància que pertanyien a Santa Cecília eren el Frasera o Castellet de la Frasera, Janer, Vidal, Bovet, Montanyans, Valls i Montfahí. Tots estaven situats a la part més occidental del terme de Vacarisses i, per tant, més a la vora del monestir.

A l'altre extrem del terme podem documentar l'inici d'un altre mas, d'una gran rellevància per a la història del poble, quan al segle XII un fugitiu de les invasions almoràvids, Arnau Berenguer, va obtenir permís del castlà de Terrassa per refugiar-se a la torre que hi havia en aquell lloc i que aleshores estava abandonada. Aquest pagès podria ser el fundador del mas i de la família Ubach. Però no va ser pas l'únic, perquè en aquesta època hi ha documentats uns 11 masos a la zona de l'Obac.

La construcció d'un nou castell al costat de l'església

El castell de Vacarisses, amb el seu terme, estava situat en el comtat de Manresa. Els comtes de Barcelona van conservar la senyoria superior del castell, mentre que el domini directe estava en mans dels seus veguers o vicaris: Guillem de Montcada (anomenat en un principi de Vacarisses) aprofità la debilitat de la monarquia per privatitzar els seus feus. Així, el castell de Vacarisses va quedar vinculat a la important família dels Montcada fins els segle XIV. Els castlans eren una família feudatària dels Montcada, que al principi van prendre el nom del castell. Així, l'any 1051 apareix esmentat un tal Miró Ató de Vacarisses, castlà del terme. L'any 1118 en quedar aquests sense descendència la castllania passà a la família Castellet, procedents del veí castell amb aquest nom, i va estar a les seves mans fins el 1362.

A partir de 1310 la situació del castell es torna confusa i sembla que el domini efectiu torna a passar al rei. L'any 1358 Pere el Cerimoniós el ven a Joan Desfar, un conseller reial originari de la ciutat de Manresa. Tal com hem comentat anteriorment, aleshores el nou castell, situat al costat de l'església i de la sagrera, ja existia en forma d'una casa o "hospicium". Però, pel que sembla, encara era la Torrota, el "castell vell", el que es considerava principal. Segons els estudis arqueològics, la construcció d'aquest nou castell es va portar a terme, o es va completar, en algun moment dels segles XIV-XV i va ocupar la totalitat del cim del turó. Es dividia en dos recintes: un d'exterior i més ben conservat, que vorejava el promontori rocós, i algunes edificacions a un dels extrems. L'any 1404 el terme del castell de Vacarisses és unit als de Rellinars i Castellbell, formant, d'aleshores en endavant, una sola baronia.

La parròquia de Vacarisses

En un primer moment Vacarisses i Rellinars formaven part d'una mateixa parròquia. L'actual església de Vacarisses s'assenta sobre una primitiva església romànica, de la qual no n'ha quedat cap vestigi. Per un document de l'any 993 sabem que en aquesta data ja existia la parròquia (CRUSAFONT et alii, 2003: 16). Un altre document del 1013 informa que es va "inaugurar" una nova església, fet que cal entendre com la renovació d'una església anterior, probablement pre-romànica. Aleshores s'esmenten dos patrons titulars: sant Feliu i sant Joan. L'advocació a sant Pere, que és possible que ja existís també en aquesta època, va passar en primer lloc l'any 1329. En els primers temps existeix una certa confusió entre les esglésies de Vacarisses i la de Rellinars, ja que formaven part d'un sol terme, sent la de Rellinars sufragània de la primera. El 1330 les rendes de la parròquia, juntament amb altres del bisbat de Vic, són annexionades al monestir de Pedralbes, acabat de fundar en aquests moments. Per tant, les rendes de la parròquia s'havien de repartir entre el rector i el monestir. El rector de la parròquia passava a intitular-se vicari perpetu i era presentat per l'abadessa de Pedralbes i confirmat en el càrrec pel Bisbe de Vic. Això durà fins l'any 1692, quan el Bisbe de Vic va posar un plet perquè no estava d'acord amb el nomenament del vicari perpetu. I durant el segle XVIII ja serà el bisbe qui nomenarà els rectors, però Pedralbes va continuar rebent una pensió sobre la parròquia fins el 1835.

La sagrera

La sagrera, origen del nucli urbà de Vacarisses, va sorgir a l'entorn de l'església parroquial, en un petit promontori travessat pel camí que venia de Manresa i Castellbell i continuava cap a Terrassa i Olesa. La sagrera està documentada per primera vegada l'any 1396, quan amb motiu d'una inspecció són convocats "els prohoms a la sagrera de dit castell" (SARRET: 278), però cal suposar que devia ser anterior. I encara apareix esmentada com a tal als segles XVII i XVIII. En un principi, Antoni FLOTATS (1979: 43-44, 108) plantejava tres ubicacions possibles per a la sagrera, però està clar que aquestes hipòtesis s'han de considerar errònies.

Així doncs, la primitiva sagrera estaria situada al voltant de l'església romànica, que era d'unes dimensions menors que l'actual. En el seu màxim desenvolupament el recinte devia ocupar una superfície no gaire

gran, que inclouria les actuals plaça de l'Església i plaça Major, carrer de l'Església, carrer del Lladern i els inicis dels carrers Major i d'Alfons Sala. A l'angle nord (on actualment hi ha el pati del restaurant el Cingle) tenia el cementiri. En algun moment s'hi construï una era i un comunidor, situats a l'extrem oest on ara hi ha la Rectoria, els quals encara es conservaven l'any 1940. Segons s'observa en fotografies antigues, les cases del carrer de l'Església per la façana sud (cal Torras, cal Campaner, cal Bosses), pràcticament no tenien obertures, especialment a la part més baixa, de manera que constituïen una mena de muralla sobre un terreny amb fort pendent.

Els masos després de la crisi del segle XIV

Després de la pesta negra i de la crisi del segle XIV molts dels masos van quedar rònecs. Entre els que van subsistir i que tenim documentats en època baix medieval, hi trobem els següents:

- El Palà, antigament mas Riera, documentat des del segle X. Tenia annexionats els masos Muntanyans, les Valls i Montfahí.
- L'Obac, documentat des del segle XII, que s'annexionà la major part dels masos de la zona, entre d'altres el Puigesteve, Farreres, Torravert, Cabanyes, Claparedes, la Calsina o la Portella.
- Can Torrella, documentat des del segle XIV. Tenia agregats els masos Ortolà, Calcina, Cabot, Cocorella, Comabella, Pastor i Pla.
- Can Vives, antigament anomenat mas Rovira. Documentada des del segle XV. Tenia aplevats els masos Lorensas, Aguilar, Alguell, Coma i Antiga.
- Colcardús, antigament Puig de Colcardús, documentat de del segle XIV. També tenia el mas Avelló.
- El Boixadell, documentat a partir del segle XIV.
- Les Comelles, documentat a partir del segle XIV. Tenia annexionats els masos Currupell, Muntanyans i Rodom.
- Les Vendranes, documentat a partir del segle XV. També posseïa els masos Vilanova, Ramona, Teulada, Montada, Martina i Puig.
- La Torra (avui coneguda com Torreblanca), documentat a partir del segle XIV. Tenia diversos masos aplevats de la quadra de Busquets.

Però encara hi ha altres masos, documentats a partir del segle XVI, que probablement també tenen un origen medieval, tot i que encara no se n'hagi trobat constància. Són els següents:

- Castellet de Baix. Tenia aplevats els masos Beatriu i de la Torra.
- Lleonart. Tenia aplevat el mas Roqueta.
- L'Orpina, antigament mas Guitart i després Casasayes.
- Guinerdeu, antigament Gorneras o Gomeras.
- Can Cases, antigament mas Colomer.
- Castellet de Dalt, antigament la Frasera o Castellet de la Frasera.
- Sanana. Tenia annexats els masos Bertran i Rigolfes.
- Can Còdol.
- El Bovet.
- El Mimó.

La Quadra de Busquets

Al segle XIV es documenta la “vall i quadra de Busquets”, que el 1362 fou venuda per Francesc de Montanyans a Jaume Desfar. Estava conformada pels masos Avalà, Boixadell, mas de la Torra, Bosch d'en Martí, mas de les Planes, Comapregona i Bosch de Junyells. És a dir, que ocuparia aproximadament la zona de l'actual urbanització de Torreblanca.

Com a fet anecdòtic, sabem que els anys 1430 els fills del propietari del mas Puig de Colcardús van participar en una bandositat contra un notari d'Olesa i els seus seguidors; i novament el 1432 en una altra bandositat que enfrontava gent de Vacarisses, Castellar, Matadepera, Rellinars, el Vilar, Monistrol, Mura i Manresa, i que per solventar-se va necessitar la intervenció del senyor del castell de Vallparadís, de Terrassa.

Els Amat i l'ampliació del castell al segle XVIII

El 1596 els Desfar, senyors del castell i terme de Vacarisses, s'uneixen a la família Amat mitjançant un matrimoni de l'hereva, i el llinatge adopta el cognom Amat. L'any 1702 Josep Amat, decidit polític als rengles de Felip V, va obtenir el títol de Marquès de Castellbell. Amb motiu de la Guerra de Successió els marquesos es veuen obligats a

refugiar-se al castell, on va néixer i hi va viure fins els sis anys Manel d'Amat i Junyent, el que més tard seria conegut com a Virrei Amat. Aquest va arribar a ser Tinent General de l'Exèrcit i, més endavant, Governador de Xile i Virrei del Perú. Va tornar a Barcelona amb una gran fortuna i féu construir a la Rambla el palau conegut popularment com de la "Virreina", perquè la seva vídua hi residí molts anys. Quan es trobava al cim del seu poder, des de les terres del Perú el Virrei es va recordar dels seus orígens i obsequià el seu poble natal amb catorze dots per a donzelles pobres.

Entre els segles XVI i XVII el castell s'amplià lleugerament amb la construcció d'un nou edifici a la cantonada sud-est del recinte. A la primera meitat del segle XVIII i, sobretot, a la segona meitat i principi del XIX, el castell va ser objecte d'una important transformació i ampliació. En aquest últim període s'hi construïren un seguit de cups i un nou celler de dues plantes, de manera que quedà transformat en una gran explotació agrícola.

Creixement del nucli urbà i aparició de nous barris als segles XVII i XVIII

Després de la crisi baix medieval, l'any 1597 es parla de només dues cases a la Sagrera. Un primer creixement important del nucli urbà va tenir lloc als segles XVII i XVIII, quan es comencen a edificar cases a l'entorn del castell en terrenys que el propi senyor ofereix als seus parcers per construir vivendes, a canvi que treballin unes terres a rabassa morta (FLOTATS, 1979: 50). Al capbreu de 1634 ja es parla de diversos carrers: Barcelona, Manresa, de Bonaire i plaça. Entorn de 1664 ja n'hi havia més: carrer de la Rulla, la Feixa del Bou. Altres, com la Creu de la Font i la Font d'en Guàrdia, ja denoten el sorgiment de nous barris dispersos o ravals.

Al final del segle XVIII (en l'enquesta de Francisco de Zamora) el poble és descrit de la següent manera: "las calles son malas, la plassen pequeña, y no se puede mejorar por causa del territorio, no tiene paseos...". El conjunt del terme tenia entre 110 i 120 cases, i entre 600 i 700 habitants. Segons un establiment de l'any 1734, el senyor del terme va adquirir la facultat de promoure fleca, hostel, taverna, carnisseria i botiga als llocs de Vacarisses i Rellinars. Però això no vol dir que n'hi haguessin. Segons l'enquesta de Zamora, el poble no tenia ni forn de pa, ni tavernes, ni botigues; només una carnisseria.

En un llevador de censos de l'any 1780 s'especificuen els següents arravals o barris: arraval de les Feixes del Castell, Arraval de la Font d'en Gordi, segon arraval de les Feixes del Castell, Sagrera o "lloch, iglesia i plasa", arraval de les costes del Castell, arraval de la Rectoria i arraval de la Serra de la Creu. D'aquesta descripció se'n dedueix que els principals barris dispersos a l'entorn de la sagrera ja es trobaven força consolidats.

Creació d'un incipient règim municipal

Amb anterioritat al segle XVIII degué existir algun tipus de govern municipal incipient. Per exemple, el 1642, durant la Guerra dels Segadors, Antoni Ubach fou apoderat i Síndic del Comú de Vacarisses davant la Diputació del General. Antoni FLOTATS (1979: 108) recull una regulació de l'any 1701 (potser promulgada el 1704) en què el Senyor de Vacarisses estableix uns mecanismes de representació i distingeix dos estaments: els habitants de la Sagrera i els pagesos, que es correspondrien amb els habitants del nucli urbà i els habitants dels masos dispersos del terme. Cal dir que Flotats interpreta erròniament aquests estaments com els habitants del poble, al costat del castell, i els habitants de la sagrera, en una altra ubicació.

Cadascun dels dos estaments elegia dos jurats i altres representants en un consell del terme que era l'encarregat de decidir en els afers administratius i tenia competències per fixar talles o impostos, administrar justícia en determinats casos. També s'establien càrrecs com el mostassa (encarregat de comprovar pesos i mesures), etc.

Després de la Guerra de Successió i del Decret de Nova Planta s'imposaren els ajuntaments de regidors, a imitació de les ciutats castelleses. Estaven formats per batlles i sotsbatlles, elegits pel senyor del terme, i regidors que eren nomenats per l'Audiència. És significatiu que entre els primers batlles, l'any 1719, hi ha Josep Ubach i Serra, amo de la masia de l'Obac, que ostentà el càrrec dues vegades més, mentre que el seu fill regí l'alcaldia en dues ocasions.

Des de l'època medieval Vacarisses formava part del comtat de Manresa, i després de la vegueria de Manresa. L'any 1714 les Vegueries foren substituïdes pels Corregiments. El Vallès va entrar a formar part del Corregidor de Mataró, i Vacarisses deixà de pertànyer a Manresa i s'integrà en aquesta nova demarcació. L'any 1833 Catalunya es dividia en quatre províncies i onze partits judicials. Vacarisses quedà inclosa dintre del partit de Terrassa. Amb la divisió comarcal feta per la

Generalitat l'any 1932 Vacarisses quedava definitivament ubicada dintre del Vallès occidental.

Construcció d'una nova església al final del segle XVIII

Una altra prova del creixement del poble és que l'església va quedar petita. A més, l'any 1790 es trobava en estat ruïnós i una comissió de l'Ajuntament es dirigí al rei Carles IV exposant-li que volien construir-ne una de nova.

Àngel HERNÁNDEZ (2009: 302-319), basant-se en documents de l'Arxiu Episcopal de Vic, ha corregit la cronologia massa reculada que s'havia donat a la construcció de la nova església. El 1792 ja s'havia començat a construir en el mateix emplaçament que l'anterior. La nova església, d'estil neoclàssic, fou bastida al darrer decenni del segle XVIII i encara l'any 1814, quan el baró de Maldà va fer una visita a Vacarisses, quedaven per fer gairebé tots els altars. Es va finançar fonamentalment amb les imposicions als habitants del poble i, contràriament al que s'havia dit, l'aportació del marquès de Castellbell i Senyor de Vacarisses va ser molt minsa, si és que existí. El constructor sembla que fou el mestre d'obres vacarissenc Llätzer Matalonga.

Altres activitats econòmiques

No tenim gaires notícies que ens informin de les activitats econòmiques de Vacarisses, que fins èpoques ben recents ha estat un poble orientat a l'agricultura. Però el qüestionari realitzat per Francisco de Zamora al final del segle XVIII en dóna algunes pistes. Segons aquest document, moltes dones i alguns homes (unes 300 persones, per tant, gairebé la meitat de la població) es dedicaven a cardar i filar llana per a fabricants de Terrassa, Esparreguera i Monistrol. També hi havia espartenyers. En el poble hi havia un sol teler, de cànem, i més de tres-cents torns de filar llana. Hi havia dues fàbriques d'aiguardent, una de les quals fundada per Josep Gibert i Pau Alavedra, i dos molins fariners a les rieres.

Com a fet anecdòtic, podem dir que, segons aquest qüestionari, en terres d'un mas anomenat Estella, a la zona dels Caus, el marquès de Castellbell hi va fer una mina perquè, segons es deia, hi havia plata. L'enquesta diu que s'hi va extreure plata, tot i que en poca quantitat i la mina es va tancar.

Els Ubach o l'enriquiment d'una família originària d'un mas

A part de les tasques estrictament agrícoles també es van desenvolupar altres activitats pròpies de l'àmbit rural. Un magnífic exemple d'això ens el proporciona el mas de l'Obac. L'any 1706 el seu propietari va rebre permís per construir un pou de glaç, que estava sotmès a un cens anual destinat al marquès. El pou estava situat molt a prop del camí ral de Manresa a Barcelona. Per això la producció de glaç abastia fonamentalment Terrassa, algunes vegades Manresa i més sovint la ciutat de Barcelona. La demanda deuria ser prou important, ja que l'any 1760 el nou propietari del mas, Antoni Ubach, rebé llicència per construir un segon pou.

Així mateix, l'any 1737 els Ubach rebien també permís del senyor de Vacarisses per poder construir un forn de vidre mitjançant un establiment en règim emfitèutic a canvi d'un cens anual, consistent en gots, porrons, vinagreres, setrills i altres estris fabricats en el mateix forn. Aquest es va emplaçar a pocs metres del que més endavant seria la Casa Nova de l'Obac, que encara s'havia de començar a construir, i constava de tres naus i un habitatge per als treballadors. Existien altres forns similars en llocs propers, com el del mas Boada o al mas Casajona, de Rellinars. Per això l'any 1749 l'amo de l'Obac va pagar un cens al fiscal de la intendència de l'Exèrcit per tal d'impedir que es construís un forn similar a una distància de dues hores a la rodona.

Segons Àngel HERNÁNDEZ (2009: 264) els anys 1803 i 1804 les juntes de comerç de Madrid i Barcelona van concedir un crèdit destinat, teòricament, a la millora del forn de vidre, que en realitat va servir per finançar en bona part la construcció de la Casa Nova de l'Obac. Tot i això, la renovació de la instal·lació va consistir en adaptar-la per a la producció d'ampolles de tonalitat verda, les quals anaven destinades a Joan Malvet, de Barcelona, que elaborava i exportava licors a Amèrica. El motiu de construir un forn enmig del camp era, òbviament, l'estalvi de carbó, de manera que quan els preus del carbó d'alzina a la ciutat es reduïren va deixar de ser rendible i va tancar.

Els Ubach són un bon exemple de família originària d'un mas, amb un gran dinamisme durant els segles XVII i XVIII gràcies a l'activitat de la vinya però també, com hem vist, a d'altres activitats rurals com l'elaboració de carbó, vidre o glaç amb les quals diversificaven els seus negocis. Tot plegat els va permetre la construcció de la Casa Nova, dissenyada, sembla ser, per l'arquitecte italià Domenico Bagutti, que

estava més ben comunicada amb el camí ral i millor preparada per a la fabricació de vi i aiguardents.

Els Ubach van tenir un gran protagonisme, tant a dins com fora del municipi. Entre d'altres personalitats de la família, cal esmentar Antoni Ubach (durant la Guerra dels Segadors) i altres membres que foren notaris i jutges influents. Els Ubach van entroncar amb importants famílies catalanes i acabaren establint vincles fins i tot amb la noblesa anglesa.

El cas dels Ubach és el més destacat però no pas l'únic. Altres propietaris de masos també van aconseguir un important ascens social. Per exemple els Vendranes, propietaris del mas amb el mateix nom, que al final del segle XVII i XVIII es van establir a Barcelona, Manresa i Olesa, on van desenvolupar oficis liberals o relacionats amb el comerç: notaris, adroguers, botiguers, pintors...

La Guerra del Francès

Vacarisses va tenir un cert protagonisme en alguns episodis de la Guerra del Francès. L'any 1811 les tropes napoleòniques s'apoderaren de la muntanya de Montserrat. Les forces de la resistència hagueren de fugir, perseguides pels francesos, i sembla que hi hagué una gran batalla entre Monistrol i Vacarisses. Al seu pas per la masia de l'Obac vell, el dia 27 o 28 de juliol, tant la casa vella com la casa nova i la capella foren saquejades i destruïdes com a càstig per haver acollit la nit anterior els cabdills rebels: el baró d'Eroles i el militar Josep Manso. Més tard, la casa vella de l'Obac es reconstruí, però el 1812 la família deixà el mas a càrrec de masovers i s'establí a la Casa Nova. Un quadre del pintor de Terrassa Francesc Torras, conservat al Museu de Terrassa, representa en una petita escena el saqueig de l'Obac.

El terme de Vacarisses: un lloc de pas de camins

El terme de Vacarisses era lloc de pas de diversos camins importants, tot i que cap d'ells no passava directament pel nucli del poble, sinó més aviat per zones perifèriques. Ja hem fet referència al camí ral o camí dels romeus. Aquest important itinerari, possiblement originat ja en època romana, va adquirir molta importància a l'edat mitjana i els segles posteriors, ja que era el que utilitzaven els pelegrins que volien anar Montserrat des de Terrassa i des de Barcelona. L'any 1342 es trobava en pèssim estat i el rei Pere III el Cerimoniós ordenà que cada municipi n'arreglés el seu tram. Els monarques catalans, per exemple Jaume I o

Alfons el Magnànim, es preocuparen per la seguretat dels romeus que utilitzaven el camí, els quals tenien la protecció reial. Són molts els reis i les grans personalitats dels que es té constància que van fer el camí, entre d'altres Pere III o la reina Violant.

Al llarg del camí hi havia diferents hostals, que estaven situats en els encreuaments estratègics. Per exemple, l'hostal de Torrella, situat a la cruïlla amb el camí que anava de Vacarisses a Olesa. Un altre punt estratègic, del qual ja ens hem fet ressò anteriorment, era a la zona de Palà, on hi havia un gual i la cruïlla amb el camí d'Olesa a Manresa. A més, també hi confluien altres camins secundaris, com el que anava de Vacarisses a Monistrol o el que enfilava pel coll de les Bruixes cap a can Tobella i el Cairat (on hi havia un pont que travessava el Llobregat, possiblement d'època andalusina o potser ja anterior). En aquest punt, doncs, hi havia l'hostal de Palà. El trànsit de viatgers devia ser important, ja que l'any 1485 el senyor de Vacarisses concedí al propietari del mas Palà llicència per construir una carnisseria al costat del camí romeu, la qual al final del segle XVIII encara estava en funcionament. A part dels que hem esmentat, també hi havia l'hostal de la Creu, ja en terme de Monistrol. Així mateix, algunes de les masies que es trobaven al peu del camí, com ara la de Colcardús, també oferien funcions d'hostatgeria.

L'altre camí important era el camí ral de Manresa a Barcelona, que transcorria per la serra de l'Obac. Aquest itinerari entrà en funcionament al segle XIII, quan es construï el pont de Vilomara, ja que el camí més antic passava per la vall del Llobregat. Del camí se'n té constància documental en un privilegi del rei Jaume I de l'any 1228, i va estar en ús fins el segle XIX. Malgrat la condició de camí reial, era un camí de bast que no permetia el trànsit de carruatges. El camí travessava el massís de la serra de l'Obac, un territori despoblat i salvatge, i això va afavorir l'acció dels bandolers, dels quals se'n conserven nombroses notícies històriques i llegendes. El bandoler per excel·lència d'aquesta zona fou el Capablanca. La seva existència no ha estat provada documentalment però els historiadors creuen que es tracta d'un personatge real, tot i que les seves històries estan revestides amb elements de conte i de mitologia popular. Els punts on solia fer els seus atracaments eren el coll Estret i el coll de Daví, i per escapolir-se dels seus perseguidors es despenjava per una llarga esquadra al cingle del Paller de Tot l'Any fins la seva cova, situada en un indret indeterminat d'aquesta zona.

Al seu pas per Vacarisses el camí ral tenia un trencall que passava pels Caus d'En Guitart i que anava de Terrassa a Rellinars creuant el

terme de Vacarisses. També hi havia camins secundaris que comunicaven amb Vacarisses pel camí de la casa vella de l'Obac.

Finalment, hem de fer esment d'un altre itinerari destacat: el camí vell d'Olesa, que comunicava aquesta població amb Manresa. El camí venia d'Olesa per la masia de Puigventós cap al pla del Fideuer, on es bifurcava entre el camí que continuava pel coll de Bram i la serra de l'Hospici en direcció a l'hostal de Palà i cap a Manresa, i un trencall que es dirigia en direcció nord-est cap a Vacarisses, passant pel coll de la Pedra de la Bossa.

Segons recull l'antic rector de Sant Salvador de les Espases (SOLÀ: 1929), aquest coll tan angost era dels més perillosos de la zona, a excepció feta del camí ral de la Barata. Els viatgers mai no hi passaven sols per por de trobar-se amb lladres. Els que venien d'Olesa s'esperaven en el pla del fideuer per fer aquest tram plegats i poder-se ajudar els uns als altres. Segons la tradició, el nom de "pedra de la bossa" es deu al fet que els malfactors obligaven als viatgers a deixar al damunt de la pedra les quantitats que els exigien. Tanmateix, es tracta d'una tradició no del tot confirmada històricament.

El negoci de la vinya i el vi al segle XIX

Testimoni de l'expansió de la vinya als segles XVII i XVIII són els cups que es troben en totes les masies i cases de pagès del poble. Al llarg del segle XVIII molts propietaris de masos començaren a establir, mitjançant el contracte de rabassa morta, diferents parts de les seves terres a pagesos del poble o bé de fora, d'Olesa o de Monistrol. D'aquesta manera podien incrementar un conreu que necessitava un treball més intensiu. En el cas del mas Vives, per exemple, els primers establiments a rabassa morta daten ja de l'any 1712. En molts altres casos, per exemple a les Vendranes o al Mimó, comencen a la meitat o finals d'aquest segle.

Al segle XIX el conreu de la vinya s'intensificà encara més, i això va motivar una falta de mà d'obra pagesa i la necessitat d'atreure població forana. Un exemple interessant és el sorgiment del barri de la Barceloneta al final del segle XVIII o principi del XIX, estimulat pels propietaris de la masia de la Torre (actualment Torreblanca). Es tractava d'una colònia agrícola, habitada majoritàriament per forasters que haurien vingut a compensar aquesta falta de mà d'obra. Sembla que el nom de la casa de cal Xic de la Torre es refereix al fill petit de la masia,

que hauria marxat de la casa gran per establir-se a prop de "les Casetes" i menar la mà d'obra que conreava unes terres força allunyades.

No només els masos es van beneficiar d'aquesta conjuntura. Algunes cases del poble, com ara cal Domènech, també van potenciar el conreu de la vinya i exportaren vi cap a Amèrica. D'altra banda, a mitjan segle XIX hi havia a Vacarisses tres fassines dedicades a la destil·leria de licors, vins generosos i altres productes similars. Una era a cal Domènech; una altra, la de cal Ferminet, estava situada davant l'edifici de la Fàbrica i fou enderrocada l'any 1986; finalment hi havia la de cal Masies.

L'arribada del ferrocarril l'any 1859

L'arribada del ferrocarril va tenir un gran impacte a Vacarisses, ja que suposava, de cop, l'entrada a la modernitat. L'any 1855 fou concedida a la Companyia del Ferrocarril de Barcelona a Saragossa la llicència per la construcció d'aquesta via fèrria. El 1856 es construí el tram fins a Sabadell; el 1857 el tram fins a Manresa, el 1860 fins a Lleida i el 1861 fins a Saragossa. Per fer les obres van venir un gran nombre de treballadors immigrants, que s'establiren en una població que la gent de Vacarisses anomenà "Kàbila", el qual va ser motiu de conflictes i protestes. El tram de Vacarisses era molt important, ja que hi havia dues obres de gran envergadura: el viaducte del Buixadell i la mina llarga de Torrella. En un primer projecte la línia del ferrocarril passava més a prop del poble, però sembla que l'oposició d'alguns terratinents que hi sortien perjudicats va fer canviar el traçat per l'actual. La inauguració del tram Terrassa-Manresa es va fer el 6 de juliol de 1859, amb presència de les autoritats. Malgrat això, Vacarisses encara no disposava d'una estació pròpia. El 1894 el ple municipal va acordar tirar endavant les obres. Per a la seva execució va rebre ajuts de diversos estaments, entre d'altres el Bisbe de Vic i alguns veïns particulars. Finalment, el 5 de novembre de 1898 (39 anys després d'entrar en funcionament la línia) s'inaugurava el baixador de Vacarisses, el qual estava situat a mitja hora llarga del poble. Anteriorment els vacarissencs havien d'anar a buscar el tren en alguna de les estacions veïnes. Per l'acte inaugural es va organitzar un dinar i va comptar, entre d'altres autoritats, amb el governador civil. L'any 1914 s'instal·là la doble via.

Les guerres carlines

Al llarg del segle XIX van tenir una incidència especial les Guerres Carlines, sobretot en els territoris més muntanyencs, que foren sovint bases dels partidaris tradicionalistes. Aquests imposaven càrrecs i impostos als propietaris de les zones que ocupaven i, si es resistien a pagar, amenaçaven amb segrestos i destrucció de béns. Per aquest motiu vers el 1837 els carlins segrestaren el masover de l'Obac i, mentre els propietaris de la casa s'havien refugiat a Terrassa, cremaren la Casa Vella, que quedà definitivament en ruïnes, i intentaren fer el mateix amb la Casa Nova.

Pel que fa a la tercera Guerra Carlina (1872-1876), Vacarisses tingué alguns partidaris que es van enrolar a les files tradicionalistes. Això portà a l'existència de moviments insurrectes i motivà que les autoritats militars enviessin alguns comunicats a l'alcaldia.

El creixement del poble i la creació dels serveis bàsics

Al llarg del segle XIX, gràcies a la prosperitat agrària, la població va créixer i passà dels 659 habitants que hi havia el 1787 als 986 del 1860. És curiós constatar com eren classificats els habitants del poble en una estadística del 1862. Entre d'altres, hi havia 5 eclesiàstics, 2 empleats municipals, 75 propietaris, 24 arrendataris, 203 jornalers, 3 empleats en el Carril, 29 artesans, 2 pobres de solemnitat, 2 sordmuts, 3 cecs i impossibilitats, 34 escolars nens, 32 escolars nenes i 3 mestres. En aquest moment, dels habitants del poble 901 eren analfabets.

Al mateix temps, el poble s'anava dotant dels serveis moderns. A mitjan segle XIX el castell, a banda de la masoveria, també era la seu de l'Ajuntament i acollia un seguit de dependències municipals, entre elles l'escola de nens i la residència del mestre. L'escola de nenes s'emplaçava a cal Masies, una casa del carrer Sant Josep. Al segle XIX aquesta casa va acollir una comunitat de monges, que ja hi estaven instal·lades l'any 1860. Es tractava de Dominiques de l'Anunciata, fundades pel Pare Francesc Coll, de l'Orde dels Predicadors, i dedicades a l'ensenyança de nenes. Amb motiu de la revolució de 1868 la comunitat va desaparèixer temporalment però més endavant s'hi tornà a instal·lar. L'última notícia d'aquesta comunitat és al padró de l'any 1886. Però la funció d'escola de nenes va perdurar encara durant el segle XX.

El 1885 l'alcalde designà una comissió encarregada de la construcció d'un nou cementiri per solventar les molèsties causades per la ubicació del cementiri antic al mig del poble. Després de moltes dificultats

administratives i una llarga polèmica amb el governador civil, la qüestió es va tancar el 1887 i el cementiri, situat en terrenys de can Cases, va poder entrar en funcionament. Sembla que va ser els anys 1919-1920 que s'inicià el servei d'enllumenat elèctric. El 15 d'abril de 1928 s'inaugurà un centre telefònic. I a principis de segle XX el poble ja comptava també amb la carretera de la Bauma, que comunicava amb Olesa i Castellbell.

Pel que fa al subministrament d'aigua, al final del segle XIX i principis del XX s'instal·laren un seguit de fonts públiques per al proveïment del poble. No va ser fins a la dècada de 1930 que es començà a organitzar el subministrament d'aigua corrent, amb la construcció d'un dipòsit alimentat amb aigua del pou del Viveret que servia només a un sector del poble. L'any 1951 es procedí a portar aigües de can Còdol.

Tímida industrialització i davallada demogràfica a principis del segle XX

La industrialització va arribar tardanament a Vacarisses, i encara amb una incidència modesta, ja que el poble es troba en una posició allunyada del riu Llobregat. Per això només no va ser possible fins a la implantació de l'energia elèctrica. L'any 1934 es començà a parlar de la creació d'una fàbrica al poble, quan un tal Villaret començà la construcció de la nau amb la intenció d'instal·lar-hi una secció de telers. L'obra continuà i l'edifici ja estava gairebé enllestit (només li faltava la teulada) quan amb l'esclat de la guerra el 1936 quedà paralitzat. La construcció es va reprendre l'any 1945 amb unes dimensions ja ampliades per donar cabuda a les oficines, taller i altres dependències. El 1948 la fàbrica entrà en funcionament, amb la raó social "Hilaturas Pablo Bruges" i dos anys més tard canvià el nom per "Hilaturas Bruges Bori y Cirera", que es va mantenir fins el 1964. Entre 1964-1965 es construï una nova nau i es tornà a canviar la raó social per "Hilaturas Bruges, S.L.", la qual durà fins l'any del seu tancament, el 1968.

A banda d'això, cal dir que moltes noies acudien a peu a treballar a les fàbriques que existien a les vores del Llobregat. Segons recorda Antoni Flotats, normalment existien dues colles; unes treballaven a la banda de Monistrol i unes altres a la part de la Bauma i el Borràs. Per fer el camí fins al lloc de treball hi havien d'esmerçar uns cinc quarts d'hora.

Aquesta tímida industrialització, però, no va ser suficient per frenar la davallada de la població iniciada a la primeria del segle XX, després de la crisi provocada per la fil·loxera. Si el 1900 hi havia 808 habitants, el 1930 ja havien baixat fins a 507, i el 1960 s'arribava a un mínim de 383.

Alguns barris, com el de la Barceloneta, quedaren pràcticament abandonats fins que no es tornaren a repoblar amb famílies d'estiuejants a partir dels anys 40 i 50.

Torreblanca: un precoç inici de les urbanitzacions als anys de postguerra

A la dècada de 1940, amb la creació de Torreblanca, s'inaugurava de manera molt precoç a Vacarisses el fenomen de les urbanitzacions. L'antiga masia de la Torre havia passat l'any 1886, aprofitant la bona conjuntura de preus després de la fil·loxera, a mans de Pere Pladellorens Playà, un capità de la marina mercant que havia fet fortuna exportant a ultramar tota classe de productes, especialment vi. Més tard també va adquirir les propietats del Boixadell i can Domingo, que estaven abandonades, i amb això amplià la finca fins a 674 ha, una de les més grans de Vacarisses. Pere Pladellorens utilitzava la masia de la Torre bàsicament com a segona residència, per anar a caçar i com a escenari d'una intensa vida social. L'últim propietari d'aquesta família fou Josep Pladellorens, que l'any 1942 va vendre la finca a Escolapio Cancer (urbanista) i Fidel Puig (aparellador) per 500.000 pessetes. Els nous amos van crear l'empresa "Explotaciones Torreblanca S. A." i van impulsar els treballs per habilitar els carrers i les parcel·les. El juliol de 1944 s'inaugurava el baixador del ferrocarril de Torreblanca. Aixecaren una glorieta per captar clients al costat de la font del Paraigua i amb un cotxe anaven a cercar possibles clients a l'estació d'Olesa.

Després de la urbanització de Torreblanca en van venir moltes més, que van donar acollida a una creixent població de Terrassa i Sabadell, però també de Manresa, que buscava una segona residència en un entorn rural.

TOPONÍMIA I ESCUT

Sobre l'origen del nom de Vacarisses hi ha múltiples teories, la majoria de les quals es relacionen directament amb el mot "vaca", tot i que no es pot descartar un origen ibèric o germànic que no tingui res a veure amb aquesta arrel llatina. Alcover-Moll pensen en unes "vaquerisses" o corts de vaques. Ferran Canyameres fa referència a unes vaques de pèl arriat o "vaques-risses" basant-se en una llegenda més aviat pintoresca. També

hi ha qui fa derivar el mot de l'àrab, suposant que prové de "bacari": objecte de pell adobada de bestiar boví. O bé, segons l'arabista Pere Balañá, del nom "baqqara": clos per al bestiar, al costat d'una fortificació. Antoni Flotats aporta el fet que, des de temps immemorial, l'escut de la localitat ostenta la figura d'una vaca, tot i que, com és sabut, les figuracions heràldiques són tardanes i sovint adopten conceptes que són una interpretació popular i poc rigorosa del nom del poble. J. M. Faura ha proposat una altra explicació i fa derivar el nom d'una masia de Rellinars, dita la Boada però que antigament havia tingut el nom de Vacarissa, ja que antigament el poble havia format part d'un mateix domini amb Rellinars.

Una explicació força plausible, tot i que no es pot donar ni molt menys com a definitiva, és la que proposa l'historiador Pere Català Roca, el qual pensa que el nom prové de l'existència d'uns corrals de vaques o vaquerisses, i que això donà nom al terme i després al poble. Seria un cas paral·lel a noms de pobles com ara Porquerisses, Viladecavalls, Vilademuls, Viladesens i d'altres. Justament el fet que a Rellinars hi hagués una vaquerissa fa pensar que les valls de la zona eren adients per a la ramaderia vacuna. El fet que al terme hi hagués més d'una vaquerissa podria haver fet que s'adoptés el nom com a distintiu del poble.

A banda d'això, Àngel Hernández proposa diversos topònims de la zona de Vacarisses, Olesa, Monistrol i altres municipis veïns que, tal vegada, podrien derivar d'arrels àrabs (2009: 161-183).

L'escut oficial de Vacarisses va ser aprovat el 28 de setembre de 1984. És un escut caironat d'argent, amb una vaca de gules i, per timbre, una corona mural del poble. Ja hem esmentat que la figura de la vaca és el símbol tradicional i s'ha identificat, com a més antic, en una de les campanes de l'església, datada de l'any 1501.

ESTAT LEGAL DE PROTECCIÓ

En general es constata que el nivell de protecció legal dels elements inventariats és baixa. Actualment a Vacarisses hi ha dos elements declarats Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN): el castell de Vacarisses i la Torrota. No existeix cap element declarat Bé Cultural d'Interès Local

(BCIL). Per això considerem que la protecció és insuficient, especialment pel que fa a l'absència de BCILs.

Sí que existeixen, tal com ja hem indicat anteriorment, diversos espais naturals protegits. Concretament, el Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i Serra de l'Obac (amb 1.354 ha dins el terme de Vacarisses), el Parc Natural de la Muntanya de Montserrat (amb 77,92 ha dins el terme) i l'Espai d'Interès Natural (EIN) de Collcardús (amb 191,64 ha dins el terme). Cal dir que el Parc de Montserrat treballa des de l'any 2002 en un projecte d'ampliació que incrementaria significativament l'espai protegit dins el terme de Vacarisses, que passaria de les 77,92 hectàrees actuals a unes 845 (92,28 de parc natural i 752 de PEIN). La nova àrea protegida abastaria tot el sector sud-oest del terme, fins a les urbanitzacions del Ventaïol, can Serra i Torreblanca. Amb aquesta ampliació, el conjunt de territori de Vacarisses subjecte a protecció natural sumaria un total de 2.390,64 ha; és a dir, 23,90 km², una part considerable d'un terme que té 40,54 km².

D'altra banda, l'ordenació urbanística de l'Ajuntament ha establert també una zona de protecció natural al corredor entre els dos parcs: el de Montserrat i el de Sant Llorenç.

Cal dir que en la normativa dels parcs naturals, a més de la protecció dels valors naturals i ambientals, s'hi inclouen mesures de protecció genèrica per als elements que donen identitat al paisatge rural tradicional o que formen part del patrimoni històric.

Pel que fa a la normativa urbanística, l'instrument actualment vigent és el Pla General d'Ordenació de Vacarisses, de l'any 1984. Aquest pla no estipula una normativa de protecció específica per edificis del nucli antic; simplement es defineixen les característiques que han de tenir les edificacions. Sí que es preveu l'elaboració d'un catàleg de protecció del patrimoni, però no s'ha portat a terme.

El que sí que es va portar a terme l'any 2006 és un "Catàleg de masies i cases rurals susceptibles de recuperació o preservació". Aquest document, realitzat per SART-FEC i la Universitat de Vic, havia d'esdevenir un pla especial urbanístic orientat a identificar i regularitzar les masies i cases rurals en sòl no urbanitzable, de cara a possibles intervencions de rehabilitació i recuperació. Es tracta d'un document molt complet, que identifica 28 masies i en fa una proposta detallada i singularitzada d'ordenació, usos possibles, volums susceptibles de nova edificació, etc. Això no obstant, la normativa proposada no és vigent, ja que no ha superat els tràmits legals d'urbanisme.

Finalment, cal dir que dins el terme de Vacarisses no hi ha actualment cap arbre declarat monumental.

EQUIPAMENTS PATRIMONIALS EXISTENTS

Des de la dècada de 1990 existeix a Vacarisses un Museu-Arxiu, emplaçat en dependències a l'interior de l'església parroquial. Es tracta d'una col·lecció no registrada legalment com a museu. L'associació Museu-Arxiu de Vacarisses n'és la titular i responsable de la gestió. El museu compta amb una col·lecció d'objectes diversos que s'han anat aplegant fruit, bàsicament, de donacions de particulars. L'iniciador i impulsor fou el rector de la parròquia, mossèn Sebastià Codina i Padró, i des de fa uns anys compta amb un grup de voluntaris que han iniciat un primer inventari de les col·leccions. Fa uns anys el local del Museu, situat al costat de l'altar, fou ampliat i s'hi adequaren tres nivells a l'interior de la mateixa dependència, i en el futur és previst ampliar encara més l'espai dedicat al museu.

Un altre equipament patrimonial destacat es situa a la Casa Nova de l'Obac, que ha estat habilitada com a centre cultural i punt d'informació del Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac. Aquest centre, que ha esdevingut un dels principals punts de referència dels visitants, té una oficina d'informació als baixos i, a la resta de l'edifici, una exposició dedicada al paisatge mediterrani de Parc. També acull un audiovisual i exposicions itinerants sobre aspectes artístics, culturals i ambientals. L'entorn de la casa està ben condicionat i acull una àrea d'equipaments. Des del centre s'organitzen visites guiades i activitats d'aprenentatge, bàsicament destinades a escolars.

Un altre equipament cultural és la Biblioteca, emplaçada al castell després de la intervenció de restauració que s'hi va portar a terme els anys 2005-2006. La propietat del castell és de l'Ajuntament, mentre que la biblioteca forma part de la xarxa de la Diputació de Barcelona. La profunda remodelació de l'edifici ha permès la creació d'un equipament modern i amb espais amplis i ben adequats. La Biblioteca compta amb un fons bibliogràfic local i disposa d'aules i espais polivalents a la planta superior, així com una altra sala, d'uns 189 m² de superfície útil, que s'utilitza com a espai polivalent i permet acollir exposicions de format mitjà.

VALORACIÓ GENERAL DEL PATRIMONI DE VACARISSES

El patrimoni de l'àmbit rural i natural

En termes generals, es pot considerar que Vacarisses té un patrimoni interessant sobretot situat en l'àmbit rural i natural, tot i que, tal com ja hem comentat anteriorment, aquest patrimoni ha estat en bona part destruït o desdibuixat per l'efecte urbanitzador i les transformacions esdevingudes en els darrers decennis. Malgrat això, s'ha conservat un conjunt patrimonial remarcable, especialment a les zones perifèriques del terme municipal. En aquest sentit, cal posar de relleu el fort contrast existent entre un espai central molt urbanitzat i un territori perifèric, en alguns sectors pràcticament verge, el qual actualment forma part dels diversos parcs naturals i espais protegits que ja hem esmentat. Així doncs, en el marc d'aquest patrimoni rural i natural destaquem els següents elements:

- **Un conjunt important de masies.** Entre les que considerem pròpiament masies (és a dir, grans cases pairals, normalment d'origen medieval i ampliades en segles posteriors) hi ha les següents: can Còdol, can Torrella, can Vives, Colcardús, el Bovet (un modest mas transformat al segle XX en una gran mansió), el Palà, les Comelles, les Vendranes, l'Orpina, cal Pau Gran, can Cases, Castellet de Dalt, Sanana, Torreblanca i la casa Nova de l'Obac (construïda al segle XVIII com a continuació de la casa vella). Cal dir que no hi hem inclòs l'Alzina, que sí apareix en l'inventari de masies, perquè en realitat la casa es troba en terme de Rellinars. D'altra banda, hi ha les que podríem considerar cases de pagès (és a dir, cases rurals de menor entitat i/o d'origen més recent, durant els segles XVIII-XIX): cal Jan, cal Jepó, can Franc, casa de la Pastora (antic forn de vidre), Castellet de Baix, el Mimó i Hostal de Palà. Finalment, hi ha un conjunt de masos que es troben ja en estat de ruïna: la Casa Vella de l'Obac, el casalot del Corto pio, el Boixadell, el Lleonart, l'Hostal de can Torrella, la Calsina i el mas Guinerdeu. I encara uns altres, en estat de ruïna més avançat, que ja hem tipificat com a jaciments: l'Hospici i el Mimó Vell, més altres que hem inclòs a la llista d'elements no inventariats. En general, cal dir que l'estat de conservació del conjunt no és extremament precari. Tal vegada, el cas

més urgent de masia en estat crític i que amenaça ruïna és el de Torreblanca, situada precisament enmig de la urbanització que ha pres el nom de la casa. Però cal dir també que són moltes les cases que es troben en un estat força precari, sobretot en els interiors, i que necessitarien una bona intervenció. Entre d'altres: can Còdol, l'Orpina, Sanana, cal Jepó o el Mimó.

- **Altres elements característics del patrimoni rural** són els dos pous de glaç de l'Obac, un cupot situat també en un entorn rural aïllat, diverses basses per a regar els horts, pous d'aigua, forns d'obra o teuleries, un conjunt important de fonts, quatre molins fariners. Cal destacar especialment el molí de can Còdol, que conserva pràcticament tots els elements: bassa, mola i carcabà. El municipi compta també amb algunes barraques de pedra seca, tot i que cal dir que el conjunt no és excessivament extens, almenys en comparació amb altres zones amb més abundància de barraques, com el Bages. Durant la construcció del polígon de can Torrella, i també en les diferents urbanitzacions, es destruïren moltes barraques i altres elements d'aquest patrimoni.
- **Un patrimoni natural singular i molt remarcable.** El relleu peculiar, agreste i escarpat, especialment a la serra de l'Obac, fa que Vacarisses compti amb paisatges d'una gran bellesa i singularitat, amb elements remarcables com ara el Paller de Tot l'Any, la Roca Salvatge, els Cingles de Vacarisses... Però també, a la part sud, el Cul de la Portadora o el turó de Sant Salvador de les Espases. També hi ha altres fenòmens naturals espectaculars, com la font de la Saiola: una surgència intermitent en la qual l'aigua només hi surt a borbolls, però amb una gran força, durant determinades èpoques de pluges abundants.
- **Els camins antics.** Cal destacar el camí romeu, que va ser molt important, ja que era la ruta per la qual, com a mínim des de l'època medieval, els pelegrins anaven a Montserrat. Un altre itinerari important era el camí ral de Manresa a Barcelona, que transcorria per la serra de l'Obac. Ambdós camins tenen associats un seguit d'elements al seu entorn. En el cas del Camí Ral, les llegendes de bandolers, especialment referides al Capablanca, que tenia el seu refugi en una cova d'emplaçament desconegut prop del Paller de Tot l'Any. En el cas del camí romeu, els diferents hostals o masies que oferien funcions d'hostatge, o llegendes com la de la potada de na Guilleuma.

El patrimoni de l'àmbit urbà

Pel que fa al patrimoni vinculat a un àmbit més urbà, el resultat de la valoració és francament més pobre, sobretot a causa dels efectes que ha tingut el creixement del poble en els darrers anys. Ja ens hem referit anteriorment a l'escassetat dels edificis amb un valor patrimonial. Entre els més destacats podem esmentar la Rectoria Vella, cal Ferrer Vell, cal Domènech o la Fàbrica. A part, naturalment, de l'església parroquial: una típica construcció neoclàssica, d'un interès arquitectònic limitat. Cal dir que, lamentablement, algunes de les poques cases que destacaven pels seus valors arquitectònics tradicionals, i que foren incloses a l'inventari del patrimoni arquitectònic de la Generalitat, han estat enderrocades no fa pas gaires anys. Ens referim a cal Pau Maians (al carrer Montserrat) i can Cacucero i can Toni (al carrer Sant Josep).

Alguns elements singulars

Finalment, cal fer referència a alguns elements singulars que mereixen un comentari a part per la seva rellevància:

- **El castell de Vacarisses.** Es tracta d'un castell que s'ha conservat en un estat molt íntegre a causa del seu ús continuat al llarg del temps, ja que en els darrers anys acollia les dependències municipals. Per això també ha estat molt transformat en les diferents èpoques. Els vestigis medievals (dels segles XIV-XV) són escassos. En canvi, la major part del conjunt adopta la forma d'una gran masia. El castell és clarament l'edifici més emblemàtic i singular del poble, especialment pel seu emplaçament dominant, i, tal com dèiem anteriorment, ha estat recuperat per a un ús públic. Un fet a destacar és que va ser el lloc de naixement d'un personatge de gran relleu històric: el virrei Amat.
- **La Torrota.** Un exemple interessant de fortificació dels segles X-XI, del tipus torre, que fou el primer castell de Vacarisses.
- **La Cova dels Lladres.** Els jaciments arqueològics de Vacarisses són de poca entitat. Sens dubte aquesta cova sepulcral del neolític és l'element més interessant. En primer lloc per importància dels materials que s'hi van recuperar (unes gerres epicardials amb decoració geomètrica i collarets), una part dels quals es conserven al Centre Muntanyenc i de Recerques Olesà. Però també pel simbolisme funerari que es desprèn de la morfologia de la cova, i que fa que sigui un dels exemples més il·lustratius en aquest sentit.

- **El Teix de l'Obac.** Es tracta d'un arbre d'una espècie típicament centreeuropea i molt poc comuna a Catalunya. Possiblement és un arbre mil·lenari, però el seu estat de salut actualment és precari, per la qual cosa seria interessant algun tipus d'intervenció encaminada a preservar-lo.
- **Jaciment paleontològic de la riera de Sant Jaume.** Finalment ens hem de fer ressò d'aquest interessant jaciment, malgrat que no hem disposat de tota la informació suficient, atès que els treballs de prospecció portats a terme per l'Institut Català de Paleontologia l'any 2009 són encara molt recents. La recerca ha identificat un sector, a la part sud-est del terme, concretament a la serra de Collcardús i Puigventós, amb un potencial interessant que podria conservar restes fòssils de vertebrats d'edat triàsica.

ANÀLISI QUANTITATIU DELS ELEMENTS INVENTARIATS

Àmbit i tipologia dels elements

S'han inventariat un total de 158 elements, una xifra que considerem normal en relació amb l'extensió del terme. Pel que fa a àmbits i tipologies dels elements inventariats, el predomini, com és normal, és dels béns immobles i especialment dels edificis, que corresponen en la seva major part a masies o cases de pagès. Les xifres són les següents:

Patrimoni immoble (total: 105)

Edificis: 53

Conjunts arquitectònics: 18

Elements arquitectònics: 17

Jaciments: 9

Obra civil: 8

Patrimoni moble (total: 14)

Elements urbans: 1

Objectes: 9

Col·leccions: 4

Patrimoni documental (total: 8)

Fons d'imatges: 2

Fons documentals: 4

Fons bibliogràfics: 2

Patrimoni immaterial (total: 15)

Manifestacions festives: 6

Tècniques artesanals: 0

Tradició oral: 8

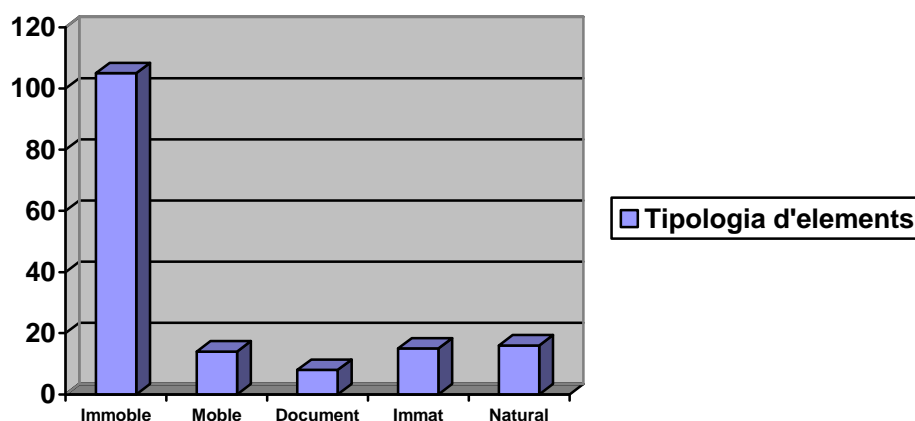
Música i dansa: 1

Costumari: 0

Patrimoni natural (total: 16)

Zones d'interès: 11

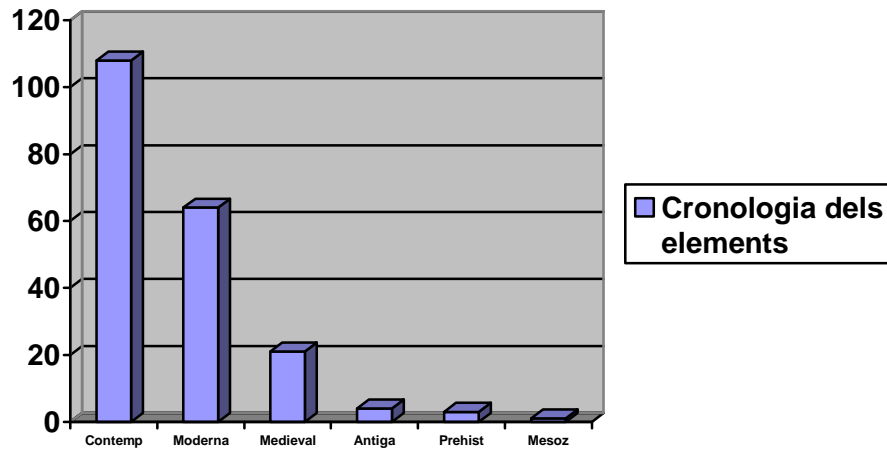
Espècimens botànics: 5

Cronologia

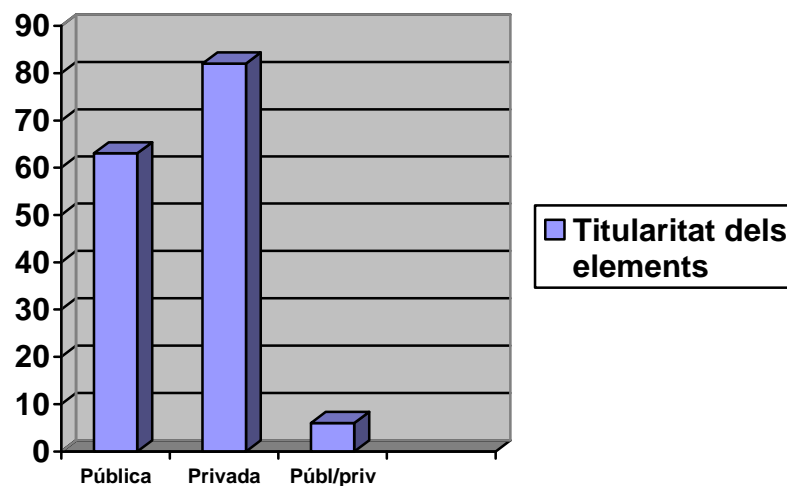
Pel que fa a l'època dels elements inventariats, es constata un lògic predomini dels elements del segle XIX i XX (època contemporània), amb 108 elements; seguits de l'època moderna (64 elements) i l'època medieval (21 elements). Mentre que les èpoques anteriors són

testimonials: època antiga (4 elements), prehistòria (3 elements) i mesozoic (1 element).

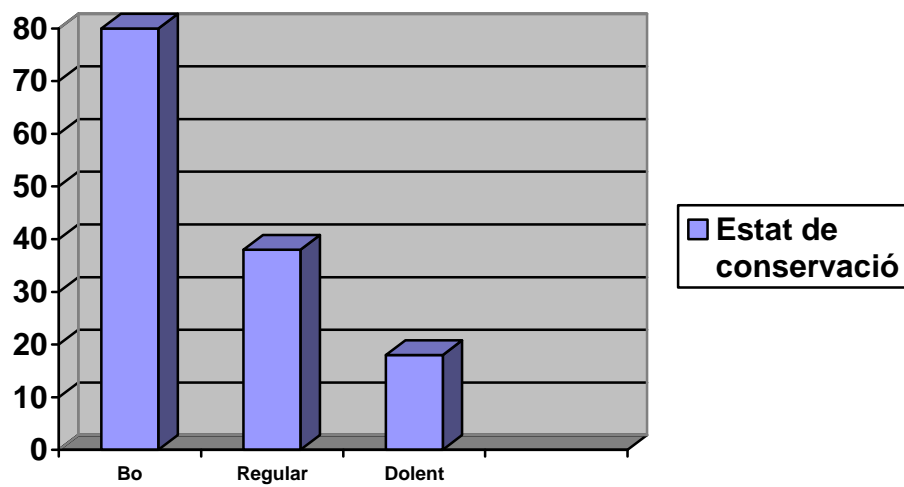
Titularitat

La titularitat és majoritàriament privada (82 elements) per bé que es constata un important percentatge d'elements públics (63 elements). Cal tenir en compte que el patrimoni immaterial (manifestacions festives, tradicions orals, etc), consten com a públiques. Així mateix, hi ha 6 elements de titularitat pública/privada.

Estat de conservació

Tal com ja hem indicat anteriorment, l'estat de conservació del patrimoni de Vacarisses és en general bastant bo. El nombre d'elements qualificats en bon estat és de 80; en estat de conservació regular, 38; i 18 que consten en estat de conservació dolent.

3. Llistats d'elements fitxats i no fitxats

ELEMENTS NO FITXATS

Criteris de selecció

Per elaborar la llista d'elements no fitxats hem seguit els següents criteris a l'hora de fitxar o no fitxar:

- Hem inclòs a la llista d'elements no fitxats aquells que tenen un interès molt limitat, però que val la pena que apareguin almenys referenciats.
- Hem inclòs en aquesta llista alguns elements ja desapareguts o no identificats, com ara és el cas d'antics masos dels quals es té constància documental. Però bàsicament hi hem inclòs elements dels quals se'n conserven vestigis, encara que siguin molt escadussers, com en el cas de ca la Trempera.
- També hi hem inclòs alguns elements dels quals se'n desconeix la ubicació exacta, normalment perquè han quedat coberts per la vegetació un cop aquesta ha tornat a rebrotar després dels incendis, com en el cas del mas de Bram.
- En el cas que la referència a un element es pugui incloure en una de les fitxes inventariades, normalment en el camp d'observacions, hem optat per no desenvolupar-la de nou en aquest apartat d'elements no inventariats. És el cas, per exemple, d'un segon cupot a la zona dels caus, actualment no localitzat. La informació sobre aquest element s'inclou en el camp d'observacions de la fitxa dedicada al cupot que sí que està localitzat. És també el cas d'algunes llegendes o tradicions orals que es relacionen amb un determinat edifici o lloc.

- Masos i edificis encara existents

Cal Xic de la Torre

Una de les cases més antigues del barri de la Barceloneta, situada a un extrem del carrer de la Barceloneta. Ha conservat els volums originaris, tot i que l'exterior ha estat força modificat i actualment presenta l'aspecte d'un dels molts xalets que hi ha a la zona.

Història: Segons el llibre monogràfic de la Barceloneta (CRUSAFONT et alii, 2003) cal diferenciar entre un primer grup de diverses pagesies, que podrien ser molt antigues, probablement anteriors al segle XVII, i un segon nucli més tardà (del segle XVIII o, més probablement, del XIX) format per cases més senzilles, alineades tot formant el carrer pròpiament i anomenades “les Casetes”. Aquestes últimes respondrien a la gran expansió que va experimentar la vinya en aquests moments. Els autors del llibre de la Barceloneta sostenen que, amb l'expansió de la vinya, els Pladellorens, propietaris de la masia de la Torre (avui Torreblanca) van estimular el sorgiment de les “Casetes” com una colònia agrícola, habitada majoritàriament per forasters, que haurien vingut a compensar la falta de mà d'obra pagesa en aquesta època. El nom de cal Xic de la Torre és un exemple molt il·lustratiu en aquest sentit, i es referiria al fill petit de la masia de la Torre, que hauria marxat de la casa gran per establir-se a prop de “les Casetes” per menar la mà d'obra que conreava unes terres força allunyades. Més endavant, fins el 1945, a la casa hi visqué la família Castellet, que va canviar els noms a Torres i després Teixidor, i el 1969 hi van retornar. Tenien un petit hort davant de la casa i una gran bassa feta d'obra. Per a regar els horts disposaven d'un enginyós mecanisme consistent en una llarga barra que oscil·lava amb el contrapès d'una pedra per fer pujar una galleda. La casa tenia també un celler considerable al qual s'hi accedia per unes escales de pedra al darrera.

Bibliografia:

CRUSAFONT, Miquel; PADRÓ, Camil; TOBELLA, Mercè; BOIX, Pere (2003). La Barceloneta de Vacarisses. Un espai d'enginy i d'Il·lusió. Vacarisses, p. 21, 36, 39-43

FLOTATS, Antoni (1979). Vacarisses, assaig històric d'un poble, p. 73-74

Ca la Trempera

Ruïnes d'un antic mas amb aquest nom del qual en queden vestigis molt escadussers. Les restes es troben al costat nord d'un camí que parteix del camí de les Comelles i que va en direcció oest. Coordenades UTM: 4007127; 4607591

Bibliografia:

FLOTATS, Antoni (1994). Miscel·lània vacarissenca. Ajuntament de Vacarisses, p. 26

Mas de can Ros

Membres de l'associació Amics de la Natura han identificat les ruïnes d'un mas a la serra del Ros, prop de la sortida del túnel de la via fèrria.

- Masos i edificis ja no existents o no localitzats

Cal Pau Maians

Fins no fa gaire hi havia una casa anomenada així a la cantonada entre el carrer Montserrat i la carretera. L'edifici, documentat a l'inventari de patrimoni arquitectònic de la Generalitat l'any 1987, fou destruït recentment amb la construcció d'un nou bloc de cases. Segons l'esmentada fitxa, es tractava d'una casa singular, que constava de planta baixa, pis-golfes. La disposició dels elements de la façana es trobava en perfecte simetria. L'estructura de la casa obeïa a la tipologia de masia amb coberta de teules àrabs a dues vessants, d'escassa inclinació. Finestres en arc de mig punt. La porta era rectangular i presentava sobre la llinda un frontó rodó, amb reixa, de forma semicircular (com a tarja de ventall). Posteriorment, a la banda esquerra de la façana van obrir una altra finestra de la mateixa tipologia esmentada per a les finestres. Sengles finestres de la planta baixa també tenen reixa de protecció de barres rodones i dues travesseres. L'estructura de les finestres, degut al gruix de la paret, era cap a l'interior i a la part baixa hi havia un espai en forma d'escopidor. La teulada presentava el carener perpendicular a la façana. Al pis hi havia una doble finestra allargada, que potser en els seus principis corresponia a les golfes, amb baranes de forja de tipologia

corba que li donava un toc capritxós i modern. La façana estava arrebossada però deixava entreveure l'aparell de pedres sense tallar.

Fitxa de l'inventari de patrimoni arquitectònic de la Generalitat (IPA): 28280

Can Cacuero i can Toni

Hi ha una altra fitxa de l'inventari del Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat corresponent a les cases de can Cacuero i can Toni, del carrer Sant Josep. Aquestes cases foren enderrocades fa uns anys per construir-n'hi una de nova, amb el número 16. Les cases constaven de planta baixa, pis i un segon pis o golfes. Les parets eren arrebossades. La porta d'entrada era d'arc rodó adovellada en sentit vertical i horitzontal a can Toni, i amb maons a can Cacuero. Les obertures eren rectangulars a ambdues cases.

Fitxa de l'inventari de patrimoni arquitectònic de la Generalitat (IPA): 28281

Cal Domingo

Una de les cases més antigues del barri de la Barceloneta. Segons el llibre monogràfic de la Barceloneta (CRUSAFONT et alii, 2003) cal diferenciar entre un primer grup de diverses pagesies, que podrien ser molt antigues, probablement anteriors al segle XVII, i un segon nucli més tardà (del segle XVIII o, més probablement, del XIX) format per cases més senzilles, alineades tot formant el carrer pròpiament i anomenades "les Casetes". Aquestes últimes respondrien a la gran expansió que va experimentar la vinya als segles XVIII-XIX.

Cal Domingo correspon a aquest primer grup inicial de cases. És gairebé segur que la més antiga és cal Sagal, tot i que J. M. FARRÉS (1994) pensa que la més antiga de la Barceloneta podria ser cal Domingo. L'any 1860 encara era habitada, però la dècada de 1940, immersa en el procés d'abandonament del barri, la masia ja estava en ruïnes. La casa i les seves terres foren adquirides pels Pladellorens, propietaris de la masia de la Torre (avui Torreblanca), i poc després desmantellaren la casa per aprofitar-ne els materials. Entorn del 2003 es

van perdre els pocs vestigis que en quedaven quan es va construir la casa del carrer Verge de Montserrat núm. 23.

Bibliografia:

BOIX PUIG, Pere (2005). "Maria Antònia Pladellorens, besnéta de l'últim propietari de la Torre (blanca)", El Balcó de Montserrat, núm. 440 (abril)

CRUSAFONT, Miquel; PADRÓ, Camil; TOBELLA, Mercè; BOIX, Pere (2003). La Barceloneta de Vacarisses. Un espai d'enginy i d'Il·lusió. Vacarisses, p. 19-21, 34

FARRÉS, Josep M. (1994). "El carrer de la Barceloneta". Els cingles de Vacarisses, Sabadell, p. 58-59

FLOTATS, Antoni (1994). Miscel·lània vacarissenca. Ajuntament de Vacarisses, p. 139

Mas de la Portella de l'Obac

A la zona de l'Obac hi ha documentats molts masos (especialment en època medieval, abans de la crisi del segle XIV) la majoria dels quals foren annexats al mas Obac. Segons A. Flotats, la casa de la Portella sembla que estava situada al Collet del Turó Roig, a prop de la font amb el mateix nom, però les seves ruïnes no estan identificades.

Bibliografia:

BALLBÈ, Miquel (2000). *Topònims de Sant Llorenç del Munt i rodalia*. Centre Excursionista de Terrassa, p. 167

FLOTATS, Antoni (1979). *Vacarisses, assaig històric d'un poble*, p. 66

FLOTATS, Antoni (1994). *Miscel·lània vacarissenca*. Ajuntament de Vacarisses, p. 127.

Mas de la Canal

A la zona de l'Obac hi ha documentats molts masos (especialment en època medieval, abans de la crisi del segle XIV) la majoria dels quals foren annexats al mas Obac. L'any 1132 hi ha la notícia de la cessió del mas de la Canal, que probablement estava aplegat al de la Portella. Segons A. Flotats, les ruïnes d'aquest mas es troben en una careneta sota la Canal del Collet Estret a l'Obac.

Bibliografia:

FLOTATS, Antoni (1994). *Miscel·lània vacarissenca*. Ajuntament de Vacarisses, p. 124

Mas de Coll de Bram i forn d'obra

Després de l'incendi de 1994 membres del Centre Muntanyenc i de Recerques Olesà van descobrir les ruïnes d'un mas, que s'ha identificat amb el de Coll de Bram, i un forn d'obra proper. Aquests elements estan situats a prop del camí que va del Mimó al pla del Fideuer, més a prop d'aquest últim, però l'estat actual de la vegetació fa que se n'hagi tornat a perdre el rastre. El forn és de tipologia arcaica, dels anomenats de tipus ibèric, però suposadament es tractaria d'un forn d'època medieval. Consta de cambra de foc, graella i cambra de cocció, que va quedar amb els totxos a mig fer, cosa que ha motivat la creació d'una llegenda (veure la fitxa 25: el forn encantat, tradició oral).

Bibliografia:

BOIX, Pere (1998). "El forn ibèric del Mimó o la maledicció de la velleta". Vacarisses, balcó de Montserrat, núm. 359 (juliol)

HERNÁNDEZ, Àngel Manuel (2009). Pàgines vacarissanes, p. 141

SOLÀ COROMINAS, Joan (1929). Història de Sant Salvador de les Espases, Terrassa, Tallers Gràfics Morral, p. 120

SUADES, Jordi; SANZ, David (2000). Històries i llegendes de Sant Llorenç del Munt i l'Obac. Farell, Sant Vicenç de Castellet, p. 48

Fassina de cal Ferminet

Situada al repeu de la carretera, davant l'edifici de la Fàbrica, hi havia aquesta fassina. L'any 1986 es trobava en estat ruïnós i fou enderrocada. A la caseta del davant hi havia un trull. A mitjan segle XIX existien a Vacarisses tres fassines dedicades a la destil·leria de licors, vins generosos i altres productes similars.

Bibliografia:

FLOTATS, Antoni (1979). *Vacarisses, assaig històric d'un poble*, p. 125, 128

FLOTATS, Antoni (1994). *Miscel·lània vacarissenca*. Ajuntament de Vacarisses, p. 13

- Altres elements

Forn de calç de la Calsina

Uns 400 m al nord de la casa de la Calsina hi ha un forn de calç, situat pocs metres al nord de la font del Solitari.

Collet de l'Arca

Prop del Puig Codina i abans d'arribar a la Roca del Corn, també Corb, situat a la partió dels termes de Matadepera i Vacarisses, hi ha el coll amb aquest nom. Pedra-arca era el nom que es donava als dólmens i altres monuments megalítics.

Bibliografia:

BALLBÈ, Miquel (2000). *Topònims de Sant Llorenç del Munt i rodalia*. Centre Excursionista de Terrassa. P. 15

El "picapedrer de Vacarisses", relat de Joan Duch

Joan Duch i Agulló (1891 – 1968), nascut a Terrassa, fou pintor i escriptor. A l'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa es conserven manuscrits seus. Entre ells hi ha un relat curt, inèdit ("El picapedrer de Vacarisses"), que està ambientat a la Vacarisses de postguerra.

Bibliografia:

HERNÁNDEZ, Àngel Manuel (2009). *Pàgines vacarissanes*, p. 373-375

Forns de calç de can Torrelles

Segons Jaume Morera, del Centre Muntanyenc i de Recerques Olesà, a la zona propera on hi ha localitzat el jaciment arqueològic, de l'edat del bronze, de can Torrelles, uns 600 m a l'oest de la masia amb el mateix nom, s'hi localitzen diversos forns de calç. Les coordenades UTM del jaciment són: 408838 / 4604657.

5. Bibliografia

AA.DD. *Estudi històric i arqueològic del castell de Vacarisses*. Arqueociència / Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona.

AA.DD. (1991). "Castell de Vacarisses". *Els castells catalans*, vol. II, Barcelona, Dalmau Editors, p. 161-166

AA.DD. (2006). *Catàleg de masies i cases rurals susceptibles de recuperació o preservació*. Ajuntament de Vacarisses; Associació Catalana de Municipis i Comarques; SART-FEC, Universitat de vic.

AMADES, Joan (1990). *Costumari català*. Vol. X (Sant Joan de cara a l'estiu). Cercle de lectors – Salvat, Barcelona, p. 162-163

Anònim (1883). *Revista Terrasense*, núm. 2. 6 de gener.

Anònim (1816). *Francisco Torras 1832 -1878*. Barcelona, Ajuntament Constitucional de Terrassa, p. 15, làmina 3.

Anònim (1935). *Guia monogràfica de Sant Llorenç del Munt*. Centre Excursionista de Terrassa.

Anònim. "Colla gegantera de Vacarisses" (dossier informatiu)

Anònim (1984). *Centre Muntanyenc i de Recerques Olesà* (Butlletí d'informació per als socis), núm. 28 (octubre).

BALLBÈ, Miquel (2000). *Topònims de Sant Llorenç del Munt i rodalia*. Centre Excursionista de Terrassa.

BOIX PUIG, Pere. *Balcó de Montserrat* (1998): núm. 359; (2005): núm. 440, 448, 447; (2007) núm. 468, 487

BORFO, Antoni; PIQUER, Esperança; PLADEVALL, Antoni (1991). "La torrota de Vacarisses, la torrota de l'Obac, Mas de l'Obac Vell". *Catalunya Romànica*, vol. XVIII (Vallès occidental i Vallès Oriental), Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

BOSCH, J.M. (1992). "Assentament ibèric de la Casa Vella de Can Torrella", a *Vacarisses, balcó de Montserrat*, p. 281.

CARDÚS, Salvador (1962). *Historial de la Guerra Napoleònica a Terrassa: heroic sacrifici d'un patriota exemplar*, Terrassa, p. 114-115.

CARVAJAL, Rosa et al. (2007). *Parc Natural de la Muntanya de Montserrat*, Geoestel, Barcelona.

CAMPO CAPILLA, Juan Luís del (1994). *Camins vells de Viladecavalls*, Ajuntament de Viladecavalls

- CODINA, Sebastià (1996). “El nen de Vacarisses”, *Vacarisses, balcó de Montserrat*, núm. 336 (agost)
- CRUSAFONT, Miquel; PADRÓ, Camil; TOBELLÀ, Mercè; BOIX, Pere (2003). *La Barceloneta de Vacarisses. Un espai d'enginy i d'Il·lusió*. Vacarisses.
- DA ROCHA ARANDA, Óscar. Estudi sobre l'arquitecte Mateo Medina, autor de l'església de Vacarisses. (Professor d'Història de l'Art de la Universitat Autònoma de Madrid; en procés de publicació).
- FARRÉS, Josep M. (1994). “El carrer de la Barceloneta”. *Els cingles de Vacarisses*, Sabadell, p. 58-59
- FARRÉS, Josep M. *Vacarisses. Balcó de Montserrat*, núm. 271
- FARRÉS, Josep M. (1988). “El teix mil·lenari de l'Obac”, *Vacarisses. Balcó de Montserrat*, núm. 234 (febrer).
- FARRÉS, Josep M. (1996). *Fons de Vacarisses*. Ajuntament de Vacarisses
- FARRÉS, Josep M. (1999). *Retrats de Vacarisses*. Ajuntament de Vacarisses
- FAURA, Josep M. (1974). “Cronologia de les construccions de l'Ubach”, *Balcó de Montserrat*, núm. 71 (gener)
- FAURA, Josep M. (1993). *Història de la Serra de l'Obac*. Ed. L'Avenc, col·lecció d'història local, núm. 2, Barcelona.
- FERRANDO, Antoni (1983). *El parc de Sant Llorenç del Munt i Serra de l'Obac: història i arqueologia vistes per un excursionista*. Sabadell, El Pot Cooperativa.
- FERRANDO, Antoni (1988). *Cròniques bandoleres de Sant Llorenç del Munt. El Camí ral de Barcelona a Manresa*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FERRANDO, Antoni (2002). *Les sendes dels bandolers (Sant Llorenç del Munt – Serra de l'Obac)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona
- FERRER, Llorenç; PIÑERO, Jordi; SERRA, Rosa (1997). *El Llobregat, nervi de Catalunya*. Angle Editorial / Centre d'Estudis del Bages, Manresa.
- FLOTATS, Antoni (1979). *Vacarisses, assaig històric d'un poble*.
- FLOTATS, Antoni (1994). *Miscel·lània vacarissenca*. Ajuntament de Vacarisses

- FLOTATS, Núria; PIÑERO, Jordi (2005). “Un tresor de Viladordis. Hostals i camins a Viladordis”, a Festa Major Viladordis, p. 23-27.
- FONTBONA, Francesc (2005). *Francesc Torras i Armengol 1832 – 1878*, Barcelona, Caixa de Terrassa i Lunweg Editores, p. 40-41
- GORINA, Pau (1924). *Apunts d'arqueologia i història de l'Ubach*, Arxiu del Centre Excursionista de Terrassa, Terrassa.
- GRAU, Edmon (1992). *Camins i fonts del Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac*. Diputació de Barcelona.
- GRAU, Jan (1995). *Fabulari Amades*. Tarragona, Edicions del Mèdol.
- HERNÁNDEZ, Àngel Manuel (1993). *Estudi florístic de Sant Llorenç del Munt i l'Obac*.
- HERNÁNDEZ, Àngel Manuel (2009). *Pàgines vacarissanes*.
- LLADÓ, Carles (2008). *Restauració del conjunt de rellotges de sol del castell de Vacarisses*.
- JUNYENT, Emili; PLA, Joaquim (1970). “Noticia sobre el hallazgo de un vaso en la Cova dels Lladres (Vacarisses, Barcelona)”, *Pyrenae*, núm. 6, p. 43-46.
- MASPONS, Francesc (1952). *Tradicions del Vallès*, p. 20-23.
- PERARNAU, Jaume (1992). *Els pous de glaç de la comarca de Bages*. Centre d'Estudis del Bages, Quaderns, núm. 5, Manresa.
- PIÑERO, Jordi; SERRA, Ramon (2008). “El camí romà de la Torre del Breny i la vil·la de can Font de Cirerencs (Castellgalí)”, *Dovella*, núm. 98, Centre d'Estudis del Bages, Manresa.
- RIU, Manuel (1985). *L'aportació de l'arqueologia a l'estudi de la formació i expansió del feudalisme català*, Actes del col·loqui sobre la formació i expansió del feudalisme català, Girona.
- ROSSELL, Amadeu (1994). *El camí ral de Manresa a Barcelona*. Sabadell, Imprensa.
- SÁNCHEZ I CAMPOY, Eduard (1990). “Els jaciments ibèrics de Can Comelles” a *Troballes arqueològiques a l'autopista de Manresa*. Manresa, Centre Excursionista de la Comarca de Bages, p.71-80
- SARRET ARBÓS, Joaquim (1925). *Història de l'estat polític-social de Manresa. Monumenta historica*. Vol. V. Manresa (2^a ed. Caixa d'Estalvis de Manresa, 1987), p. 277-278.
- SOLÀ COROMINAS, Joan (1929). *Història de Sant Salvador de les Espases*, Terrassa, Tallers Gràfics Morral.

SUADES, Jordi; SANZ, David (2000). *Històries i llegendes de Sant Llorenç del Munt i l'Obac*. Farell, Sant Vicenç de Castellet.

TEN CARNÉ, Ramon (1986-1989). “La cova sepulcral neolítica epicardial dels Lladres (Vacarisses, Vallès occidental)”, *Empúries*, núms. 48-50 II, p. 352-355.

VALLS i PUEYO, J. *Balcó de Montserrat*, (1991) núm. 270; (1992) núm. 289, 292; (1993) núm. 294, 295, 296, 297, 302; (1995) núms. 308, 318, 323, 328; (1994) núm. 308, 309, 311, 312, 313, 314, 315; (1995) núms. 317, 320, 322, 323, 325, 326, 327, 328; (1996) núm. 329, 330, 331, 332, 333, 334; (1997) núm. 342, 344, 346, 351, 352; (1998) núm. 356, 358; (1999) núms. 366, 368; (2001) núms. 389; (2002) núms. 402, 403, 404, 405, 406, 409, 410, 411, 412; (2003) núms. 413, 419, 421; (2004) núm. 428, 432.

VERGÉS i SOLÀ, Lluís (1973). *Bellesa i atractiu de sant Llorenç del Munt*.

VILA I PLANA, F. (1965). *Llibre de Sant Llorenç del Munt*. Barcelona.

VIVES i JORBA, Salvador. Les fonts intermitents de la serra de l'Obac.

VIVES i TORT, Miquel (2008). *L'evolució històrica de la xarxa viària entre el Llobregat i el Foix. Des de l'època romana fins al tercer decenni del segle XX*. Universitat de Barcelona.